

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра кримінального права та процесу

МУРОВАНА ІРИНА ЯРОСЛАВІВНА
ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Спеціальність: 081 – Право
Магістерська програма – Право
Магістерська робота

Виконала студентка групи ПРм-21
І. Я. Мурована

Науковий керівник
к.ю.н. Шульгач Н.М.

Магістерську роботу допущено
до захисту
“ ___ ” _____ 2018 р.

Завідувач кафедри
_____ Н.З. Рогатинська

ТЕРНОПІЛЬ - 2018

РЕЦЕНЗІЯ:

Магістерська робота на тему «Дотримання прав людини у кримінальному процесі».

У магістерській роботі розкрито історію зародження та становлення інституту прав людини. Визначено ключові історичні події та нормативно-правові акти, що відображали стан дотримання прав людини, зокрема у кримінальному процесі. Відображено основні структурні елементи механізму дотримання прав людини у кримінальному процесі. Акцентовано увагу на тому, що дієвий механізм дотримання прав людини у кримінальному процесі відображає рівень розвитку держави як правової інституції. Виокремлено роль медіації та судового контролю у кримінальному процесі. Проаналізовано стан дотримання прав людини у кримінальному процесі України у світлі практики ЄСПЛ у діяльності органів державної влади. Обумовлено можливості обмеження прав людини у кримінальному процесі України, що є відмінною від порушення прав людини.

Ключові слова: права людини, захист, дотримання, реалізація, органи державної влади, Європейський суд з прав людини, система, гарантії дотримання прав людини кримінальному процесі, обмеження прав людини у кримінальному процесі.

РЕЗЮМЕ.

Магістерська робота містить 115 сторінок, складається з вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел із 78 найменувань.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі чинного законодавства та узагальнення практики його реалізації органами дізнання, досудового слідства, прокурором, судом (судею) визначити сутність та особливості обмеження конституційних прав людини при проведенні слідчих дій, застосуванні заходів процесуального примусу, виявити спільні та відмінні правові норми у кримінально-процесуальному законодавстві України та зарубіжних держав, що регулюють дотримання прав людини та спектр їх можливого обмеження, розробити на цій основі рекомендації з удосконалення кримінально-процесуального законодавства в частині закріплення прав людини, гарантій їх дотримання та допустимості обмеження.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері кримінального судочинства.

Предметом дослідження є дотримання прав людини в кримінальному процесі.

Одержавні висновки та їх новизна визначаються тим, що магістерська робота є одним із перших в Україні досліджень теоретико-правового розуміння елементів, що формують механізм дотримання прав людини у кримінальному процесі.

Review

Master thesis on the topic “Observance of human rights in criminal proceedings”

The master's thesis discovers the history of the emergence and establishment of the Institute of Human Rights. There are identified key historical events and regulations that reflect the state of observance of human rights, in particular in the criminal procedure. The main structural elements of the mechanism of observance of human rights in the criminal procedure are shown here. The emphasis is placed on the fact that the effective mechanism of observance of human rights in the criminal procedure reflects the state on a certain development level being a legal institution. The role of mediation and judicial control in the criminal procedure are singled out. The state of observance of human rights in the criminal process of Ukraine in the light of ECHR practice in state authorities' functionality is analyzed. The possibility of restricting human rights in the criminal procedure in Ukraine, which is different from the violation of human rights, is stipulated.

Keywords: human rights, protection, observance, implementation, state authorities, European Court of Human Rights, system, guarantees of observance of human rights in criminal procedure, restriction of human rights in criminal procedure.

Resume

The master thesis contains 115 pages, consists of an introduction, three chapters, a conclusion, references that have 78 titles.

The purpose of the research is to determine, on the basis of the current law and the practice generalization of its implementation by the bodies of inquiry, pre-judicial investigation, prosecutor, court (judge), the essential and special features of the limitation of the constitutional human rights during the investigative actions, application of measures of procedural coercion; to reveal common and distinct

legal norms in the criminal legal procedure of Ukraine and foreign states regulating the observance of human rights and the range of their possible restrictions; to make, on this basis, recommendations for improving the criminal procedural law in the partial consolidation of human rights, guarantees their observance and the acceptability of restrictions.

The **object** of the research is public relations role of criminal justice.

The **subject** of the research is the observance of human rights in the criminal procedure.

The **conclusions** and their scientific **novelty** are determined by the fact that the master thesis is one of the first in Ukraine studies of theoretical and legal understanding of the elements forming the mechanism of observance of human rights in the criminal procedure.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	13
1.1. Інститут прав людини: від витоків до нормативно-правового закріплення.....	13
1.2. Гарантії захисту прав і свобод учасників кримінального судочинства.....	27
1.3. Система забезпечення прав і свобод людини	36
Висновки до Розділу 1.....	43
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	46
2.1. Забезпечення прав учасників кримінального провадження в контексті правозахисної функції держави.....	46
2.2. Медіація у кримінальному процесі як механізм дотримання прав людини.....	57
2.3. Судовий контроль за дотриманням процесуальних прав сторін кримінального провадження.....	69
2.4. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини у діяльності органів державної влади: окремі аспекти щодо дотримання прав людини у кримінальному процесі України.....	78
Висновки до Розділу 2	91
РОЗДІЛ 3. СУТНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	93
Висновки до Розділу 3.....	99
ВИСНОВКИ	101
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	107

ВСТУП

Актуальність теми. У світі кожен індивідуум живе в оточенні безлічі людей, які в свою чергу складають різного роду групи, організації, суспільні маси, а також є представниками держави та міжнародного співтовариства. Так, у процесі життєдіяльності особі доводиться зустрічати на своєму шляху таких людей чи їх групи, які ми звично оцінюємо за їхнім ставленням до нас та іменуємо «добрими» або ж «поганими».

Саме із взаємодії людей у світі виникають безліч хороших речей та явищ, а також різноманітні проблеми, які завдають чимало шкоди. Так, актуальним є те, що носить руйнівний характер, адже його сила та масштаби запросто можуть знищити все хороше що творилось віками, а також відібрати те, що найцінніше для кожної особи, а саме, її життя та здоров'я.

Історія пам'ятає багато кривди, яка була завдана людині. Проте, минуле має властивість повторюватись лише тоді, коли його уроки не засвоюються. Сучасний же світ надалі залишається недосконалим, втім, ми створили ряд механізмів та інституцій, що стоять на захисті мирного співіснування різноманітних груп людей. В основу цієї регулятивної системи покладено інститут прав людини. Дотримання та захист у разі порушення цих прав свою актуальність матиме завжди, зокрема з огляду на наступне: – у будь-якій навіть найбільш розвиненій державі все ж існуватимуть люди, які з тих чи інших причин посягатимуть на права інших; – соціальна, економічна, геополітична, військова, та інші нерівності, що існують між різними державами завжди потребуватимуть мирного механізму співіснування із дотриманням насамперед прав людини; – ще не було в історії періоду, в якому би не здійснювались особливо важкі правопорушення, а саме злочини. Там, де «переступлений закон», захисту теж потребують насамперед люди.

У випадках, де здійснено кримінальні правопорушення захисту прав людини потребують усі учасники кримінального судочинства. Так, спрямованість держави на захист цих фундаментальних основ відображає також рівень розвитку такої держави.

Теоретична основа дослідження. Дослідниками даної проблематики є зарубіжні та вітчизняні науковці. Перші монографічні та дисертаційні роботи із виокремленням даної проблеми в Україні були написані В.С. Зеленецьким та М.В. Куркіним. Також різноманітні аспекти дотримання прав людини у кримінальному процесі розглядали такі українські та зарубіжні вчені: Ю.П. Аленін, О.М. Бандурка, В.О. Бахін, В.Д. Берназ, А.П. Бущенко, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, М.М. Губенко, Ю.О. Гурджі, В.С. Гуславський, В.О. Демиденко, В.С. Зеленецький, С.В. Ільченко, А.В. Іщенко, О.В. Капліна, Н.С. Карпов, А.М. Колодій, М.В. Корнієнко, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, О.А. Мартиненко, О. Р. Михайленко, О.В. Негодченко, В.Т. Нор, А.Ю. Олійник, М. А. Погорецький, П. М. Рабінович, В.М. Тертишник, В.М. Трубников, Л. Д. Удалова, М.І. Хавронюк, О.Г. Шило А.А. Юнусов, С.М. Стахівський, В.Т. Маляренко, В.С. Кузьмічов, С.О. Янін та інші. Вказані науковці досліджували та аналізували основні механізми дотримання та захисту прав людини у кримінальному провадженні і вказували на переваги та недоліки їх функціонування та правового регулювання. Окремі з них займалися дослідженнями правового статусу учасників адміністративного судочинства.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі чинного законодавства та узагальнення практики його реалізації органами дізнання, досудового слідства, прокурором, судом (суддею) визначити сутність та особливості обмеження конституційних прав людини при проведенні слідчих дій, застосуванні заходів процесуального примусу, виявити спільні та відмінні правові норми у кримінально-процесуальному законодавстві України та зарубіжних держав, що регулюють дотримання прав людини та спектр їх можливого обмеження, розробка на цій основі рекомендацій з удосконалення кримінально-процесуального законодавства в частині закріплення прав людини, гарантій їх дотримання та допустимості обмеження. Цій меті відповідають такі завдання:

- провести історико-правовий аналіз прав людини, що найбільш

обмежуються в кримінальному провадженні;

- з'ясувати поняття та зміст таких конституційних прав людини як право на повагу її гідності, свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, повагу особистого і сімейного життя;
- з'ясувати сутність, мету, ознаки, підстави та основні принципи обмеження прав людини при проведенні оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування;
- дослідити відмінність між обмеженням та порушенням прав людини в кримінальному провадженні;
- визначити коло суб'єктів, які наділені повноваженнями обмеження конституційних прав людини, а також суб'єктів, права яких можуть бути обмежені під час розслідування злочинів;
- виявити особливості обмеження конституційних прав людини при проведенні оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування;
- на підставі порівняльного аналізу виявити відмінності, суперечності і прогалини в кримінально-процесуальному законодавстві України та зарубіжних держав щодо дотримання прав людини та допустимості їх обмеження при розслідуванні злочинів, оцінити переваги та взаємовплив цього законодавства;
- з'ясувати механізм контролю та нагляду за законністю і обґрунтованістю обмеження прав людини;
- узагальнити норми міжнародного права, що закріплюють загальні умови і конкретні способи обмеження прав і свобод людини з метою приведення національного законодавства відповідно до норм міжнародного права;
- узагальнити практику Європейського суду з прав людини щодо

дотримання прав людини під час розслідування злочинів та недопущення їх порушень;

- сформулювати рекомендації та пропозиції з унесення змін і доповнень у чинне кримінально-процесуальне законодавство України.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері кримінального судочинства.

Предметом дослідження є дотримання прав людини в кримінальному процесі.

Методи дослідження. У методологічну основу дослідження даної проблеми включені такі загальнонаукові та спеціальні юридичні методи і прийоми наукового пізнання: історичний, системно-структурний, діалектичний, структурно-логічний, формально-юридичний, порівняльно-правовий (компаративний) та метод аналізу.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у роботі положення можуть бути використані у:

- науково-дослідній сфері – як основа для подальших наукових розробок у сфері дотримання прав людини а також щодо допустимості та законності обмежень конституційних прав людини при розслідуванні злочинів;
- правотворчій діяльності – для вдосконалення положень чинного КПК України і доповнень до інших законів, які здійснюють правове регулювання дотримання прав людини;
- правозастосовчій діяльності – використання одержаних результатів і розробок сприятиме підвищенню якості та ефективності діяльності органів розслідування, прокуратури та суду при проведенні процесуальних дій, що обмежують права людини;
- у правовиховній роботі – при організації правового навчання населення, роз'ясненні кримінально-процесуального законодавства щодо дотримання та захисту прав людини, а також допустимості обмеження прав людини при розслідуванні злочинів, формуванні у

осіб, які залучаються у кримінальне провадження свідомого і відповідального ставлення до виконання своїх процесуальних обов'язків.

Структура курсової роботи визначена метою і завданнями дослідження та включає в себе вступ, основну частину, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.

1.1. Інститут прав людини: від витоків до нормативно-правового закріплення.

Природа людини як біологічної істоти та особистості обумовлює цілий ряд потреб та умов для її існування та функціонування у суспільстві. На захист та створення узгодженого життя людей потрібні певного роду структурні організації. У сучасному світі ними є, насамперед, міжнародні співтовариства та держави. Саме вони покликані і мають за основне завдання забезпечувати світовий мир та створювати всі умови для співжиття індивідуумів.

Потреба у визначеному світовому порядку та багатовікові утиски одних членів суспільства щодо інших (расові, релігійні, мовні, станові, гендерні дискримінації тощо) стали основою для зародження ідеї прав людини. Згодом ця ідея супроводжувалася багатовіковою боротьбою за її нормативне закріплення та забезпечення.

Витоки явища, яке згодом стали називати правами людини, беруть свій початок з найдавніших часів людської історії [3]. Адже людина як і була, так і є осередком життя, який потребує захисту. Люди внутрішньо жили із бажаннями рівності, свободи, захисту свого життя тощо у всіх епохах.

Стародавні Греція, Рим, Китай відображали основи концепції природного права. Мислителі тих часів розвивали думки щодо цінності людського життя та прагнули забезпечити людину насамперед політичними правами [3].

Генезис прав людини спершу був закріплений у працях стародавніх мислителів, а згодом і у перших нормативно-правових актах.

Щодо терен України, то тут варто визначити стан людини у нашій державі в певні історичні періоди.

Античні часи містять початкові елементи для розвитку інституту громадянства (на прикладі Херсонесу), народовладдя та самоврядування (що згодом стане основою демократії).

Якщо розглядати Київську Русь (IX–XII ст.), то це була держава із непересічно високим рівнем розвитку на тогочасній міжнародній арені. А найперше, ця держава відзначалася комплексним внутрішнім розвитком (суспільний, економічний та політичний). Не характеризувався цей період і нелюдським ставленням до особи. А радше, навпаки, свідченням доброго ставлення до людини став такий нормативно-правовий акт як «Руська правда» (1036-1037 рр.). Кривава помста, закон «таліону» перекреслювалися нормами, що стосуються особи, її прав та свобод. Відміна смертної кари та покарань під час допиту ішли разом і виробленням правового механізму захисту життя, честі та гідності особи. Із занепадом Київської Русі, державницька традиція на теренах сучасної України занепадала. Та норми, закріплені «Руською правдою» зберігались на теренах Галицько-Волинської держави (1199-1340 рр.).

Після розквіту державно-правового будівництва та соціального блага, на українські землі прийшло тривале відхилення усіх передових здобутків та нищівне панування чужоземців. Загарбницькі народи шляхом експансії насаджували чужі порядки, що гуманістичному українському народу були чужі та неприйнятні. У періоди, коли українські землі були під владою Литви та Польщі де юре, зберігалися норми, що і були часів Київської Русі; де факто, відбувалася колонізація підвладних земель. Відповідно права людей у ті часи не тільки не розвивались, а й ущемлялись.

Наступною віхою історії українських земель була козацько-гетьманська доба. Це була насамперед боротьба за самостійність. Між тим зусилля козацького правління було звернене для будівництва держави за знищеними принципами будівництва держави Київської Русі та найновішими демократичними засадами Європи. Козацтво дбало про відновлення національних, економічних, релігійних прав. А також, козаки твердо

відстоювали знищення такого явища як кріпацтво. Та, на жаль, результати їхньої боротьби не мали довготривалого результату [3].

Політико-правова думка XVIII ст. щодо прав людини відображена певним чином у проекті Конституції Пилипа Орлика (1710 р.) [5, с. 24]. Цей документ називають по-різному (Бендерська конституція, «Конституція прав і свобод Війська Запорізького», договір між запоріжцями та гетьманом Малоросії тощо) [8].

Цей документ є своєрідним підсумком переривчастої традиції української конституційної думки та її гуманістичного змісту [5, с. 24]. Положення Конституції є надбанням на світовій арені. Адже у ній вперше в історії європейських народів закріплено ідею прав людини.

Автори Конституції не зробили якихось концептуальних відкриттів, не створили нових державних моделей, не проголосили невідомих до них правлінських принципів, а досить творчо підійшли до досвіду своїх пращурів; вперше у письмовій формі виклали те, що було апробовано практикою і прижилося саме в Україні. Похвально, що цей внесок вони зробили, засвоївши досягнення європейської політико-правової думки – визнавши природні свободи і права людини, натуральні права народу, договірне походження держави, необхідність обмеження абсолютної влади монарха. Відчувається тут вплив положень англійських Великої хартії вольностей (1215 р.) та Білля про права (1689 р.), а саме, ідей про розподіл влади, про народний суверенітет, про обмеження свавілля щодо податків, про скасування надзвичайних судів, недоторканність особи та її майна [3].

Приватна власність, рівність прав, демократичні засади побудови державної влади (її поділ на виконавчу, законодавчу та судову) є засадовими нормами побудови сучасної України. Ті ж самі норми були закріпленими в акті державного значення першими на теренах сучасної Європи [6].

Конституція Пилипа Орлика є здобутком українського державотворення, яким ми поправу маємо пишатися. Проте, нормативні акти, які не утвердились у функціонуванні, залишаються лише хорошими

політико-правовими думками та спробами закріплення прогресивних ідей.

Надбавши досвід виокремлення, групування та закріплення найбільш прогресивних для людини, суспільства та держави ідей, Українська держава ще довго не могла виділитись як самостійна на міжнародній арені. Цьому слугувало багато як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

І саме цей власний досвід творення та закріплення ідей нормативно, створили передумови для розвитку та функціонування сучасної України, яка відбулась як держава у 1991 році.

Таким чином, права людини на кожному окремому етапі розвитку людської цивілізації відображалися по-різному. Зокрема, із приходом людини у цей світ виникли її природні (надзаконні) права, які є невідчужуваними та невід'ємними від сутності самої людини. В подальшому ідея природнього права знайшла своє вираження в т.зв. позитивному (одержавленому, законодавчому) праві [1, с. 12]. Причиною створення позитивного законодавчого права на основі природнього, на думку О.В. Грищук, є глибоке усвідомлення аксіології права та людини [2, с. 3].

Апелюючи терміном «права людини» необхідно розуміти його суть. Розуміти – значить знати якими правами повинна володіти людина і які права можуть бути обмежені.

Слід відмітити, що жодний міжнародний нормативно-правовий акт у сфері прав людини не дає дефініції цього поняття, немає єдиного визначення і у науковців теорії права, дискусії з визначення терміну тривають.

Так, М.В. Кравчук зазначає, що права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, які об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку всього людства і мають бути загальними рівними для всіх людей [3, с. 162].

Аналогічне розуміння трактується й П.М. Рабіновичем. При цьому науковець зауважує, що ці можливості потрібні ще й для задоволення потреб людини [4, с. 10].

О.Ф. Скакун помічає, що це гарантована законом міра свободи

(можливості) особи, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства в змозі забезпечити її існування і розвиток, при цьому закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для усіх людей [5, с. 111 – 112].

Проаналізувавши думки вчених, доходимо висновку, що права людини – це певні можливості, загальні та рівні для всіх без виключення.

Зауважимо, що у зв'язку з погіршенням стану реалізації прав людини, сучасність диктує нові виклики суспільству. А тому, щоб відповідати новим викликам реальності, зміст поняття «права людини» має динамічно розвиватися.

Кваліфікуючи права людини науковці поділяють їх на певні види:

- фізичні (життєві) права: право на життя, свободу особисту недоторканість тощо (забезпечують безпечне існування й розвиток людини);
- особисті: право на свободу віросповідань, свободу пересування тощо (задовольняють потреби людини у формуванні її як особистості);
- культурні: право на наукову, творчу діяльність, на користування культурною спадщиною тощо (задовольняють потреби людини в доступі до надбань народу та самореалізацію шляхом створення різноманітних цінностей культури).

Крім зазначених видів прав людини, які закріплені на національному і міжнародному рівні, розрізняють політичні, економічні, екологічні, інформаційні тощо [1, с. 14].

Розглядаючи права людини у теоретичному аспекті, необхідно звернути увагу на нормативні акти, які закріплюють ці права.

Першим офіційним міжнародним документом, який визнав права людини є Загальна декларація прав людини (1948) [6]. З прийняттям цієї Декларації кожна людина отримала право бути вільною, жити у світі без насильства, дискримінації, бідності, воєн, екологічних катастроф. Зокрема, кожній людині відведено низку прав, які не можуть даруватись або бути забраними кимось [7].

Надалі правам людини приділяється увага у таких нормативно-правових документах:

- Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966);
- Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966);
- Факультативному протоколі до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права;
- Декларації соціального прогресу і розвитку (1969);
- Декларації про право на розвиток (1986);
- Декларації і Плані дій Другої конференції з прав людини (1993);
- Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950) тощо.

Таким чином, світове суспільство наділяє права людини все більшою значущістю. О.М.Пожар аргументує, що цінність та значущість прав людини вийшла на новий рівень розвитку після двох пережитих людиною світових війн. Цей новий період характеризується не поверхневим закріпленням прав людини на рівні однієї держави, як це було до першої світової війни, а глобальними зусиллями усіх націй щодо визнання людини найвищою цінністю [8, с. 44 – 45].

Як помічають науковці, тенденція зростаючого впливу міжнародного права на систему і галузі внутрішнього права в результаті процесу глобалізації цілком очевидна [9, с. 39].

Задля забезпечення прав людини на практиці у світі створено низку міжнародних організацій, які опікуються правами людини. Найвагомішою, на нашу думку, є Організація Об'єднаних Націй (надалі – ООН), яка створена у 1945 році. Наразі, структура ООН складається з: Верховного комісара ООН з прав людини, Ради ООН з прав людини, Конвенційних органів ООН (10 органів, які контролюють виконання державами-учасницями основних міжнародних угод у галузі прав людини), а саме: Комітету ООН з прав

людини; Комітету з економічних, соціальних та культурних прав; Комітету з ліквідації расової дискримінації; Комітету з ліквідації дискримінації стосовно жінок; Комітету проти катувань і Підкомітету з попередження катувань; Комітету з прав дитини; Комітету з прав інвалідів; Комітету з насильницьких зникнень; Комітету захисту прав трудящих мігрантів, а також інших агенції ООН: Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ); Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ); Міжнародної організації з міграції (МОМ); Міжнародної організації праці (МОП); Об'єднаної програми ООН з ВІЛ/СНІДу (UNAIDS).

Відповідно і Рада Європи, підтримуючи функцію захисту прав людини, надала певні повноваження Комісару Ради Європи з прав людини; Європейському суду з прав людини; Моніторинговим механізмам Ради Європи (Європейському комітету з соціальних прав; Європейському комітету проти тортур; Європейській комісії з боротьби проти расизму та нетерпимості; Консультативному комітету Рамкової конвенції із захисту прав національних меншин; Комітету експертів Європейської хартії регіональних мов або мов меншин; Групі експертів з протидії торгівлі людьми (GRETA) та Комітету Сторін; Керівному комітету з рівноправ'я жінок та чоловіків (CDEG).

Незабарилась із цього приводу і Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка заснувала Бюро демократичних інституцій і прав людини (БДІПЛ), а також закріпила місію Верховного комісара ОБСЄ з національних меншин [10].

Безумовно, міжнародні організації виступають арбітрами у стосунках будь-якої людини з іншими людьми, соціальними групами, організаціями, країнами тощо. Вони є інстанціями розв'язання конфліктних ситуацій та відновлення порушених прав людини.

Окрім зазначених, існує велика кількість міжнародних громадських організацій, які сприяють відновленню прав людини, а також вживають різних заходів задля недопущення будь-яких порушень.

Апелювати до міжнародних інституцій щодо захисту своїх прав звісно може кожна людина, про те в кожній державі встановлено свій першочерговий інструментарій належної реалізації та захисту прав людини.

Міжнародні гарантії прав людини, які застосовуються в Україні, є певною системою, що включає основоположні принципи права, аксіологію людини і права у їх взаємозв'язку, нормативну та інституційну базу захисту прав людини.

Україна, як й інші держави, визнає і захищає права кожної людини без виключення. Зокрема, особливістю Основного закону (1996р.) є те, що більшість статей другого розділу Конституції України починаються словами «Кожен має право...» [11].

Однак, лише закріплення прав, точніше – декларування, на нашу думку, недостатньо для реалізації. Суспільству необхідне їх безпосереднє втілення, дотримання, певні гарантії захисту тощо.

Задекларувавши у Конституції України загальнолюдські права людини, наша держава не тільки визнала їх за міжнародними стандартами, але й за мірою своїх можливостей зобов'язалась реалізовувати їх на практиці.

Якщо ми, українці, не бажаємо бути відкинутими на узбіччя суспільного прогресу, ми повинні захищати усе те, що уже маємо та будувати нові вектори розвитку. Майбутнє нашої держави залежить від нас самих. Так, на сьогодні проблемою залишаються процедурні механізми захисту наших прав, які слід опрацьовувати, удосконалювати, використовуючи досвід зарубіжних країн.

Задля забезпеченням прав людини та оптимізації наявної ситуації в Україні, на нашу думку, необхідно:

- реформувати органи законодавчої та виконавчої влади, у тому числі судові та правоохоронні органи з врахуванням вимог часу, застосовуючи принцип «верховенства права» і «юридичної рівності»;
- удосконалити інститут Омбудсмана, зокрема, надавши йому ширших повноважень, наділити його засобами примусу до правопорушників;

- постійно проводити комплексне ознайомлення людей із спектром власних прав шляхом висвітлення інформації у ЗМІ, розповсюдження брошур, рекламних роликів тощо;
- виховувати у молоді правову свідомість і правову культуру не лише у юридичних «вишах», а й у повсякденному житті.

Задекларовані права людини у нормативних актах, безумовно, повинні мати місце й на практиці. Дотримання цих прав і поновлення у разі їх порушення є першочерговим завданням держави. Лише держава має у своєму арсеналі реальні важелі впливу на цей процес, починаючи з формального закріплення прав у теорії та подальшому втіленні в життя.

На практиці забезпечення захисту прав і свобод людини означає здійснення процесуальної діяльності в такому порядку, формі і режимі, при яких втручання в гарантовані законом права і свободи людини зовсім не мало б місця, або здійснювалося б лише в передбачених законом випадках, в умовах крайньої необхідності, коли іншими засобами розв'язати завдання правосуддя неможливо.

У правовій державі щодо громадян реалізується доцільна засада – «дозволено все, що не заборонено законом». Але такий підхід доречний і обґрунтований лише до громадян. Щодо учасників процесу, які мають розпорядчі повноваження, беззаперечно має діяти зовсім протилежний принцип – «дозволено тільки те, на що уповноважив закон, і тільки в визначеній законом процедурі (формі)».

Стаття 6 Конституції України визначає, що органи судової влади здійснюють свої повноваження виключно в межах і відповідно до закону. Стаття 19 Конституції України затверджує: ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законом; органи державної влади і їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначений законами.

Такий підхід обмежує правом владу, як взагалі, так і владу правоохоронних органів і посадових осіб в кримінальному процесі, зокрема, забезпечує верховенство закону в сфері судочинства.

Гарантії – це відповідні умови, засоби і методи, які забезпечують практичну реалізацію і сприяють здійсненню кожною людиною і громадянином закріплених Конституцією України та іншими зокрема міжнародними нормативно-правовими актами прав і свобод, забезпечують можливість користуватися ними і захищати їх від будь-яких посягань.

Гарантії прав, свобод і обов'язків людини і громадянина поділяються на: 1) економічні; 2) політичні; 3) ідеологічні; 4) юридичні.

Юридичні гарантії прав і свобод людини – система норм, принципів, умов і вимог закону, які забезпечують здійснення, додержання та охорону прав та свобод людини, відновлення порушених прав. Найбільш важливі з них передбачені безпосередньо в Конституції України, міжнародних нормативно-правових актах, ратифікованих Верховною Радою України, а стосовно кримінально-процесуальних правовідносин – в Кримінальному процесуальному кодексі України.

1. Кожному гарантується право знати свої права. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

2. Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення.

3. Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та

надання правової допомоги у розв'язанні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

4. Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину.

Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачяться на її користь.

У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням.

5. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

6. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Спеціальним інститутом у механізмі забезпечення прав людини в Україні є Уповноважений Верховної Ради з прав людини або Омбудсман. Це незалежна посадова особа, яка виступає свого роду посередником в адміністративних спорах, здійснює контроль за дотриманням прав людини і уповноважена з цією метою проводити розслідування, пропонувати коригуючі дії щодо припинення таких правопорушення і відновлення позбавлених прав. Проте, цей інститут не має конкретного впливу на зменшення порушень прав людини в Україні, оскільки всі дії та вчинки Уповноваженого мають лише рекомендаційний характер [12, с. 19]. На нашу

думку, саме Омбудсман повинен займатися реалізацією прав людини, тобто забезпечувати захист цих прав, виконуючи свої функції на практиці, що є необхідним для українського народу.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

7. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень.

8. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Важливими гарантіями є закріплення у ст. 21 і 22 Конституції України положень про те, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними і у прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Неприпустимість звуження існуючих прав і свобод – основний принцип правової держави, в силу якого під час прийняття нових законів неприпустимо будь-яке звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод людини. Закони, що містять права і свободи, не підлягають зміні в бік погіршення статусу особи. Цей загально юридичний принцип відноситься до усіх галузей права і реально має втілюватись в кримінально-процесуальному праві.

Для забезпечення повноти, всебічності й об'єктивності системи засобів

забезпечення кримінально-процесуальних гарантій розглянемо деякі з них окремо, разом з їх структурними елементами.

А) Верховенство права у сфері правосуддя означає таку побудову кримінального процесу, де пріоритет надається правам і свободам людини, де право створює таку процесуальну форму й систему правовідносин, за якої максимально усувалися б можливості свавілля чиновників та обмеження прав і свобод людини, втручання в гарантовані законом права і свободи людини зовсім не мало б місця або здійснювалося лише в передбачених законом випадках, в умовах крайньої необхідності, коли іншими засобами вирішити завдання правосуддя неможливо, а заподіяна такими заходами шкода буде меншою, ніж при цьому відвернута [9, с. 11 – 12].

В.М. Тертишник небезпідставно стверджує, що під процесуальною формою слід розуміти передбачені кримінально-процесуальним правом підстави, умови, строки, послідовність і порядок дій учасників процесу, засоби реалізації ними своїх прав, свобод та обов'язків, процедура здійснення окремих процесуальних дій і прийняття юридичних рішень, а також режим документування процесуальної діяльності, покликані забезпечити вирішення завдань і досягнення мети кримінального процесу.

Б) Питанням забезпечення прав і свобод людини і громадянина вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство завжди приділяло значну увагу. Із прийняттям 13 квітня 2012 року Кримінально-процесуального кодексу України з'явилась велика кількість новел, які потребують теоретичного осмислення й вирішення конкретних завдань. Так, наприклад, КПК України з метою забезпечення прав і свобод людини передбачив, що зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться такі: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу й особисту недоторканість; 6) недоторканість житла чи іншого володіння; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя;

9) недоторканість права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне й те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін і свобода в поданні ними до суду своїх доказів; 16) безпосередність досліджень показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [3, с. 7–8].

Отже, внутрішньодержавний захист прав і свобод особи кримінально-процесуальній діяльності поділяється за суб'єктами здійснення цього захисту на:

- судовий;
- прокурорський;
- захист конституційних прав громадян захисником;
- захист Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини;
- захист прав людини і громадянина громадськими правозахисними організаціями.

1.2.Процесуальні гарантії захисту прав і свобод учасників кримінального судочинства.

Для того, щоб розпочати дослідження гарантій захисту прав і свобод учасників кримінального судочинства, треба визначити саме поняття «процесуальні гарантії». Слово «гарантія» походить від французького «garantie», яке означає порука, умова, яка що небудь забезпечує [1, с. 144; 2, с. 481; 3, с. 113].

Визначаючи поняття гарантії, В.М. Корнуков писав: «все те, що тією чи іншою мірою сприяє досягненню певних результатів або забезпечує певний стан, може бути розцінене як гарантія відповідної діяльності або стану, тому що сприяє діяльності, захищає стан, тобто гарантує їх». Загальне поняття гарантії часто доволі умовне і, якщо так можна висловитися, рухливе, оскільки те, що в одному випадку виступає гарантією, в іншому випадку не є такою» [4, с.59]. Загальними формами гарантій, проголошених Конституцією України, визначають: а) політико-правовий режим, у якому реалізуються основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина; б) матеріальні джерела – економічні, політичні та соціально-моральні (загальні) гарантії; в) юридичні гарантії [5, с. 57]. До системи гарантій входять також такі гарантії, як суспільно-політичні, соціальноекономічні (матеріальні), ідеологічні, юридичні (правові) [6, с. 50]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови юридичні гарантії визначаються як законодавчо закріплені засоби охорони прав і свобод громадян, способи їх реалізації, а також засоби охорони правопорядку, інтересів суспільства і держави [7, с. 173]. Під юридичними гарантіями, писав А.В. Мицкевич, «слід розуміти засоби охорони прав громадян від будь-яких зазіхань» [8, с. 29]. На думку М.С. Строговича, юридичні гарантії – це ті встановлені законом та нормами права засоби і способи, якими охороняються та захищаються права громадян, припиняються та усуваються порушені права [9, с. 180–181].

Сучасні українські вчені-процесуалісти В.В. Молдован, Р. С. Кацавець розуміють під процесуальними гарантіями установлені законом норми, які

забезпечують здійснення завдань правосуддя наданням всім учасникам процесуальних прав та покладанням на державні органи обов'язків із забезпечення реалізації цих прав [10].

П.А. Лупинська під процесуальними гарантіями розуміє наявні в нормах права правові засоби, що забезпечують усім суб'єктам кримінально-процесуальної діяльності можливість виконувати зобов'язання та використовувати надані права [11]. Отже, поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення. Система процесуальних гарантій прав і свобод людини у кримінальному процесі включає такі елементи:

- юридичне визначення самих прав і свобод;
- недопустимість звуження існуючих прав і свобод як за обсягом, так і за змістом;
- визначення процедури їх реалізації;
- роз'яснення учасникам процесу прав і свобод та порядку їх реалізації;
- надання реальної можливості для самореалізації;
- утримання від порушень прав і свобод людини з боку інших учасників процесу;
- надання допомоги з боку слідчого, органу дізнання, прокурора, захисника і суду в реалізації прав і свобод іншими учасниками процесу;
- попередження порушень прав і свобод, та покладання обов'язку на здійснення заходів попередження на осіб, які ведуть кримінальне судочинство чи виконують функцію процесуального контролю і нагляду;
- захист прав і свобод – встановлення перешкод, які б виключали їх порушення;
- відновлення порушених прав і свобод;

- повну реабілітацію і відшкодування завданої шкоди.

У кримінальному процесі традиційно акцентована увага звертається на захист прав і свобод обвинуваченого (підозрюваного, підсудного) та потерпілого. Зокрема, значна увага сконцентрована на забезпеченні підозрюваному, обвинуваченому і підсудному права на захист.

Отже, права, якими наділені учасники кримінального провадження, не можуть самі по собі автоматично забезпечити своє існування. Роль чинників, що забезпечують їх реалізацію, виконує система законодавчо закріплених положень (норм, принципів, вимог тощо), завдяки яким у кримінальному процесі має бути забезпечений перехід від передбачених законом можливостей до реальної дійсності. До того ж гарантії прав особи виконують роль засобів, завдяки яким забезпечується можливість виключення чи принаймні мінімізації професійних помилок з боку органів розслідування та правосуддя щодо громадянина. Як основні види гарантій виділені: – процесуальні норми, закріплені у них права та обов'язки учасників кримінального провадження. Гарантії прав та законних інтересів осіб, які вступають в кримінально-процесуальні правовідносини з органами, що здійснюють провадження у справі, реалізуються законом шляхом наділення особи суб'єктивними правами та створенням умов, можливостей для їх здійснення в конкретних процесуальних ситуаціях. Крім того, в кримінальному судочинстві одні суб'єктивні права виступають гарантією інших; – принципи судочинства, які закріплені в правових нормах. Визначення принципів судочинства, що закріплені в правових нормах серед основних гарантій кримінального процесу, є також цілком виправданим, оскільки, будучи основними правовими ідеями, вихідними положеннями, саме вони в конкретних ситуаціях виступають гарантіями прав та законних інтересів особи. Проте зазначимо, що жоден принцип кримінального процесу, яким важливим він би не був, взятий окремо від інших, не дає адекватного уявлення про те чи інше судочинство. Тому слід говорити про систему принципів (засад) кримінального судочинства, що закріплені у главі

2 нового КПК України; – кримінально-процесуальна форма. Важливою процесуальною гарантією постає також кримінально-процесуальна форма, під якою розуміється «сукупність процесуальних умов провадження щодо кримінальної справи загалом і кожної слідчої або судової дії» [12]. Саме кримінально-процесуальна форма регламентує належний порядок діяльності органів досудового слідства, прокурора, суду та інших учасників кримінального провадження, залучених до процесу; вона завжди повинна бути врегульована кримінально-процесуальним законодавством. Процесуальна форма забезпечує необхідні умови щодо встановлення істини, вирішення всіх завдань правосуддя, найповнішого здійснення прав і законних інтересів особи. Результатом порушення кримінально-процесуальної форми є визнання процесуальних дій незаконними і скасування процесуальних рішень у кримінальному провадженні. У судовій практиці склався підхід, за яким не будь-яке порушення вимог кримінально-процесуального закону (а відповідно – і процесуальної форми), а лише істотне, спричиняє скасування процесуального рішення: – діяльність учасників кримінального судочинства. Зарахування до основних гарантій кримінального процесу діяльності учасників кримінального судочинства здається також вельми обумовленим, оскільки такі процесуальні гарантії, як норми і принципи, лише своїм існуванням не зможуть забезпечити реальне здійснення прав і свобод особи в кримінальному судочинстві. Здійснення під час судочинства забезпечення прав і законних інтересів особи залежить від процесуальної діяльності захисника (адвоката), слідчого, прокурора і суду.

Гарантії кримінального процесу безпосередньо пов'язані з діяльністю органів кримінального переслідування з розкриття злочинів, викриття винних у їх вчиненні осіб, притягнення їх до кримінальної відповідальності, суду для визнання особи винною у вчиненні злочину та призначенні йому покарання. До того ж у кримінальному процесі охорона прав завжди розглядається в аспекті встановлених законом форм діяльності органів внутрішніх справ щодо гарантування реалізації цих прав [13]; – систему перевірки

обґрунтованості прийнятих рішень. Оскільки кримінальний процес, як і інший вид людської діяльності, не є досконалим і, в принципі, допускає можливість помилок, як вагома процесуальна гарантія законодавцем передбачена незалежна система перевірки (контролю) законності й обґрунтованості деяких рішень, що приймаються в межах кримінального судочинства. На кожній стадії кримінального процесу всебічно з'ясовують, чи не було допущено порушення прав та інтересів особи на попередніх стадіях процесу. Її елементами стають визначені кримінально-процесуальним законом можливості щодо оскарження будь-якої незаконної або необґрунтованої дії слідчого, прокурора як у позасудовому, так і в судовому порядку.

У цьому аспекті важливим є наголошення на наявності в національному кримінальному процесі системи контролю за законністю та обґрунтованістю судових рішень, що охоплює як можливість апеляційного та касаційного перегляду судових рішень тощо, так і систему судового контролю за законністю й обґрунтованістю окремих рішень суду, а також процесуальних дій органів досудового слідства, прокурора і суду, що здійснюється в межах кримінального провадження: – систему заходів забезпечення кримінального провадження, процесуальні санкції. У правовій державі існують обмеження прав особистості, що диктуються публічними інтересами. Відомо, що заходи процесуального примусу можуть застосовуватись як для виявлення та збирання доказів, так і для запобігання ухиленню підозрюваного, обвинуваченого від слідства і суду, забезпечення його належної поведінки. Проте застосування таких заходів уможливорюється лише на підставах та в порядку, визначеному законом. Використання системи заходів забезпечення кримінального провадження та процесуальних санкцій, без сумніву, сприяє охороні суб'єктивних прав та інтересів особи [14]; – процесуальні строки.

Процесуальні строки встановлюються законом саме в інтересах швидшого забезпечення прав та обов'язків учасників кримінального

провадження. Кримінальне провадження, регламентоване законом у всіх його суттєвих моментах, не можна віддати стосовно часу його здійснення на розсуд посадових та приватних осіб, які беруть у ньому участь, в результаті чого здійснення багатьох кримінально-процесуальних дій узалежнено від встановлених законом строків. Навіть тоді, коли новий КПК України не встановлює конкретних строків для проведення тих чи інших дій, він вимагає їх проведення у розумні строки [15, с. 67]. Під кримінально-процесуальними гарантіями розуміють ті засоби, що встановлені кримінально-процесуальними нормами для здійснення завдань кримінального судочинства, насамперед захисту прав і законних інтересів осіб, що притягаються до кримінальної відповідальності [16, с. 21]. В. М. Трофименко вважає, що кримінально-процесуальні гарантії є складовою частиною правового статусу особи, оскільки лише за допомогою системи гарантій можна реалізувати права, свободи й обов'язки людини та громадянина. Вони покликані забезпечувати, гарантувати нормальне, тобто встановлене законом, функціонування того чи іншого суспільного і правового інституту [17, с. 20]. Кримінально-процесуальні гарантії визначають як спеціальні правові засоби, що забезпечують реалізацію прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також виконання ними своїх обов'язків [18, с. 15]. Отже, для досягнення цілей та бездоганного вирішення завдань кримінального процесу необхідні ефективні заходи та засоби їх забезпечення.

Роль таких методів покладається на певну систему гарантій, які спрямовані, з одного боку, на досягнення цілей та інтересів правосуддя, а з іншого – на охорону та захист прав та законних інтересів особи у кримінальному провадженні. Аналіз наведених визначень кримінально-процесуальних гарантій дає підстави для виокремлення в них спільних істотних властивостей (ознак). До них зарахуємо такі: 1) встановлені законом способи; 2) встановлені законом засоби; 3) спрямованість на захист прав і законних інтересів учасників кримінального провадження; 4) спрямованість

на забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Все вищесказане дає підставу для висновку про те, що прийняття нового КПК України стало черговим кроком на шляху становлення та забезпечення системи процесуальних гарантій прав та законних інтересів учасників кримінального провадження. У ньому враховано загальноновизнані міжнародні стандарти захисту прав людини і основоположних свобод, перевірені багатолітньою практикою процедури, які довели свою ефективність і спроможні забезпечити баланс публічних та приватних інтересів, адже кримінальне судочинство здійснюється в інтересах всього суспільства загалом і окремої людини зокрема, забезпечує реалізацію їх законних інтересів, а також досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства. Відповідно до наведеного визначення кримінально-процесуальних гарантій та чинного КПК України 2012 року, доцільне подальше розроблення видів кримінальних процесуальних гарантій, розкриття їх сутності та подальше підвищення їх ефективності щодо досягнення мети та виконання завдань кримінального судочинства, що є предметом окремих наукових досліджень.

Розвиток системи процесуальних гарантій забезпечення прав і свобод людини в кримінальному процесі передбачає:

- виконання конституційних вимог щодо недопустимості звуження існуючих прав і свобод та гарантій їх захисту;
- розширення існуючої системи та обсягу і змісту окремих прав і свобод;
- чітке законодавче визначення підстав, умов і процедури застосування примусових заходів;
- створення такої моделі процесуальної форми, за якої примусові заходи, втручання в права, свободи і законні інтереси людини справді мали б місце тільки в умовах крайньої необхідності;
- чітке визначення механізму застосування примусових заходів та відповідних цьому правовідносин;
- обґрунтованість усіх рішень щодо втручання в права і свободи людини;

- дієвість процесуального контролю, судового і прокурорського нагляду за здійсненням процесуальної діяльності;
- визначення відповідальності за всі прояви безгрунтового втручання в гарантовані законом права і свободи людини;
- створення доступного, простого і надійного юридичного механізму захисту і відновлення прав і свобод, правової реабілітації та відшкодування заподіяної шкоди незаконними діями.

Як доречно зазначає з цього приводу Ю. Грошевий, «невизначеність змісту норми права знижує її інформаційне і ціннісно-орієнтуюче значення, припускає можливість необмеженого розсуду в процесі правозастосування, що може призвести до свавілля...».

Між процесуальними гарантіями досягнення завдань кримінального провадження і гарантіями прав і свобод в кримінальному судочинстві відсутні колізії. Так як вони знаходяться в детермінованому, взаємообумовленому зв'язку та єдності, взаємодоповнюють одна одну, визначаючи таким чином сутність кримінального процесу. Таким чином, Процесуальні гарантії – це передбачена кримінальним процесуальним законом система засобів, умов та існуючий такий політико – правовий режим і соціально – економічні складові, які у сукупності забезпечують функціонування верховенства права, що сприяє досягненню мети і виконанню завдань кримінального провадження.

Оптимальне співвідношення гарантій встановлення істини і гарантій захисту прав і свобод людини характеризується взаємодією різних об'єктивних закономірностей гносеологічної діяльності та юридичних принципів, які, маючи однакову мету, створюють єдину, доцільну і надійну процесуальну форму як систему гарантій правосуддя. Важливою гарантією правосуддя виступають не тільки система правових принципів, приписів, санкцій та інших правових засобів, а й норми моралі. *Quod non vetal lex, hoc vetal fieri pudor* – Що не забороняє Закон, те забороняє чинити сором.

Норми моралі одержують ідейне обґрунтування і подаються у вигляді загальноприйнятих настанов, як слід людині поводитись за різних обставин. Виконання цих настанов забезпечується вихованням почуття обов'язку, совісті, формами духовного впливу.

І.Ф. Демидов висловлює думку, що принципами кримінального процесу можна вважати навіть такі правові ідеї («морально-правові керівні ідеї-принципи»), які ще не знайшли закріплення у правових нормах, але стають загальновизнаними керівними положеннями. На підтвердження цієї думки він звертає увагу на тезу про те, що суд при розв'язанні справи керується законом та правосвідомістю. Як тут не зазначити, що за часів звичаєвого права норми-звичаї, втілюючи уявлення людей про справедливість, ставали по суті досить міцним регулятором відносин між людьми, і, зазвичай добровільно дотримувались людьми, нерідко краще ніж закони зараз, бо формувались віками самими людьми, відповідали їх моралі і правосвідомості, а не «спускались владою зверху».

Час вимагає поглиблення процесів моралізації судочинства. На першому плані стоїть задача удосконалення інституту реабілітації осіб, безпідставно притягнутих до відповідальності, зміцнення гарантій захисту прав потерпілих, відшкодування їм матеріальної і компенсації моральної шкоди, гарантій істини і забезпечення справедливості правосуддя.

Допустимість застосування примусових заходів лише в разі крайньої необхідності (дотримання принципу пропорційності) – принципове положення, згідно якого втручання у сферу прав і свобод людини, застосування примусових, у тому числі запобіжних заходів, повинно допускатись лише у випадках крайньої необхідності, з метою забезпечення правосуддя, якщо цього неможливо досягти іншими засобами, а заподіяна примусовими заходами шкода буде меншою, ніж відвернута. *Justitia est constans et perpetua voluntasjus suum cuique tribuendi* – правосуддя є постійне і вічне бажання забезпечити кожному його права.

1.3. Система забезпечення прав і свобод людини.

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина є складною та дуже гострою проблемою сьогодення. Сучасна юридична наука розглядає забезпечення прав і свобод людини через розгалужені елементи. Це призводить до того що поза увагою науковців залишаються питання системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина яка до зволить більш ґрунтовно дослідити процес забезпечення прав та створити дієві механізми забезпечення як усіх прав і свобод людини та громадянина так і окремо взятих прав. Обумовлено це закріпленням принципу орієнтації на права людини в Україні Конституція України у ч.2 ст.3 проголошує що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Тобто закріпивши на найвищому нормативному рівні це положення держава створює основу на базі якої права людини не лише утверджуються але і створюються дієві механізми забезпечення прав метою яких виступає можливість кожної окремою людиною ефективно втілювати у повсякденне життя свої права. Питаннями забезпечення прав і свобод людини і громадянина опікуються науковці різних сфер юридичної науки. Про це свідчать наявні публікації наприклад адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини було досліджено І.О. Ієрусалімової О.В. Пушкіна досліджувала питання конституційного забезпечення прав і свобод людини Також розгалуженість підходу до дослідження забезпечення прав і свобод людини можливо прослідкувати через окремі дослідження питань юридичної відповідальності питань захисту охорони та реалізації окремих прав і свобод людини. Сучасна юридична наука розглядає забезпечення прав і свобод людини в рамках окремих прав та певної діяльності органів державної влади Так наприклад Б.С. Кінаш досліджував сучасні тенденції забезпечення прав і свобод людини і громадянина органами і посадовими особами місцевого

самоврядування на місцевому рівні через призму їх публічної діяльності Ю.О Загуменна розглядала основні напрямки забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ України Є.Є. Колесніков досліджував поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів У.М. Парпан досліджував забезпечення прав людини у кримінальному процесі О.О. Семіног розглядав забезпечення прав і свобод людини та громадянина у паспортно-візовому режимі України Подібна розгалуженість дозволяє стверджувати що до сьогодні невіршеними залишаються питання системи забезпечення прав і свобод людини і громадянина у цілому. Тож метою статті є дослідження системи забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Для її досягнення планується охарактеризувати забезпечення прав і свобод людини та громадянина охарактеризувати систему забезпечення прав і свобод людини і громадянина проаналізувати окремі елементи системи забезпечення прав і свобод людини.

У науковій юридичній літературі мають місце різні підходи щодо визначення поняття «забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Деякі автори виходять з того, що це стадія реалізації прав людини. Інакше кажучи вони відстоюють позицію, що забезпечення виконує допоміжну роль по відношенню до реалізації. Проте, такий підхід не отримав широкої наукової підтримки І в теорії права превалує точка зору, що навпаки забезпечення прав людини більш широке та об'ємне поняття. Під забезпеченням конституційних прав і свобод розуміється система їх гарантування, тобто система загальних умов і спеціальних юридичних засобів які забезпечують їх правомірну реалізацію а в необхідних випадках і охорону зазначає М.В. Вітрук. На думку В.С. Бігуна забезпечити права людини означає створити умови за яких права людини поважаються та визнаються як державою так і особою та ефективно реалізуються за потреби захищаються за допомогою права. Це зокрема передбачає трансформацію основоположних прав людини в юридичні права та обов'язки суб'єктів права

коли певні можливості людини які визначаються як основоположні права будуть гарантовані державою через їх визначення як загальнообов'язкових правил поведінки а держава та інші суб'єкти матимуть обов'язок їх дотримуватися гарантувати Олійник та Заяць вважають, що забезпечення прав громадян включає в себе створення умов що сприяють реалізації прав охорону прав від порушень зі сторони кого б то не було процес реалізації і захист цих прав від вже здійсненого реального їх порушення. Відновлення порушених прав на всіх стадіях правореалізуючого процесу Цю точку зору підтримує Е.Б. Червякова яка зазначає. Під забезпеченням основних прав розуміють з одного боку систему їх гарантій а з другого діяльність органів держави з створення умов для реалізації прав громадян їх охорони захисту і відновлення порушеного права. Як справедливо помічають К.Б. Толкачев і А.Г. Хабібুলін забезпечення прав і свобод не можна обмежувати лише системою правових гарантій воно повинне доповнюватися системою чітких організаційних і інших умов що дають можливість користуватися правами надійно їх захищати. Під умовами автори мають зважаючи на загальні гарантії економічні політичні соціальні і так далі які утворюючи цілісну єдність різних видів суспільних стосунків сприяють неухильній реалізації прав особи.

Виходячи з різних позицій науковців до визначення поняття забезпечення можливо зробити висновок що забезпечення прав і свобод людини і громадянина це певна система умов які направлені на ефективну реалізацію людиною прав і свобод. Варто звернути увагу на саме поняття система. Вважається що система це сукупність елементів які утворюють єдине ціле та взаємодіють один з одним та навколишнім середовищем Поняття система утворення тлумачиться також як – «значна кількість пов'язаних один з одним елементів предметів явищ поглядів принципів тощо що становлять певне цілісне утворення єдність порядок зумовлений планомірним правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку суворій послідовності форма спосіб організації чого-небудь те що стало

звичним регулярним – «порядок зумовлений правильним планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь. Продуманий план заведений прийнятий порядок сукупність принципів які є основою певного вчення.

Сукупність методів прийомів здійснення чого-небудь – «сукупність взаємозалежних елементів що функціонують як щось єдине цілісне поняття система охоплює різні сторони того чи іншого складного цілісного об'єкта його побудова склад спосіб існування. Системний об'єкт характеризується властивостями цілісності складності й організованості. Система наділена такими якостями як цілісність складність та організованість але при цьому слід також звернути увагу на безпосередні ознаки системи як певного явища. Визначають такі основні ознаки системи:

- Кожна система володіє сталими зв'язками між її елементами.
- Система володіє певною якістю що не притаманно окремим її частинам.
- Система і її частини не можуть розглядатись ізольовано одна від одної.
- Зв'язки системи з її частинами сильніші за зв'язки системи або її елементів з іншими системами. Таким чином, система, взаємодіючи з середовищем, виступає як єдине ціле.
- Усі системи не є незмінними. Будь-яка система переживає періоди свого зародження, становлення, розвитку, зміни, занепаду та загибелі.

Перераховані системоутворюючі ознаки є універсальними та характеризують усі види систем [4, с.38]. Тобто, враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що сукупність умов, за допомогою яких забезпечуються права і свободи людини і громадянина, є системою.

Система забезпечення прав і свобод людини і громадянина, як і будь-яка інша система, має певну структуру. Тобто, система забезпечення прав і свобод людини та громадянина складається з чотирьох підсистемних елементів, а саме:

1. Інституційне забезпечення.

2. Правове забезпечення.
3. Організаційне забезпечення.
4. Ресурсне забезпечення.

Усі ці елементи діють на підставі на таких початкових принципах, як єдність мети, взаємна залежність, взаємний вплив. Тобто, усі елементи системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина діють задля досягнення єдиної мети – забезпечення прав і свобод. Діють вони у взаємній залежності, тобто без ефективного функціонування одного з цих елементів усі інші не мають можливості виконувати покладені на них функції. Взаємний вплив цих елементів показує, що при наявності певних змін в одному з них, усі інші теж змінюються.

Слід також враховувати, що окрім схожості цих елементів зумовлених єдністю мети, взаємозалежністю та взаємним впливом, ці елементи мають свої особливості, за допомогою яких можливо відрізнити ці елементи. Окреслити ці особливості можливо за допомогою більш детального аналізу кожного з цих елементів.

Інституційне забезпечення прав і свобод людини та громадянина представляє собою різнорівневу систему державних органів, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, задіяних у безпосередньому забезпеченні прав і свобод людини та громадянина. Так, наприклад, ст. 102 Конституції України закріплено, що Президент України є гарантом прав і свобод людини і громадянина. Верховна Рада України, яка виступає єдиним органом законодавчої влади

приймає закони відповідно до п.3 ст.85 Конституції України, а права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод визначаються виключно законами України. Також до повноважень Верховної Ради України, відповідно до п.17 ст.85 Конституції України, належить призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Відповідно до

п.2 ст.116 Конституції України Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Стаття 119 у п.2 встановлює, що місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують додержання прав і свобод громадян. Також до цієї системи необхідно віднести судові та правоохоронні органи, органи місцевого самоврядування, політичні партії, адвокатуру, неурядові громадські організації, профспілки, засоби масової інформації та ін. Тобто, інституційне забезпечення виходить за рамки виключної діяльності органів державної влади по забезпеченню прав і свобод людини та громадянина. Це й обумовлює відмінність цього елемента системи забезпечення від інших елементів.

Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина включає у себе усю сукупність міжнародних правових актів в галузі прав людини, згоду на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та сукупність законів України які закріплюють права і свободи людини та громадянина.

Організаційне забезпечення прав і свобод людини та громадянина можливо окреслити як певні механізми та процеси соціального управління направлені на забезпечення прав і свобод. До соціального управління в рамках цього елемента системи забезпечення прав та свобод людини та громадянина слід віднести державне, міжнародне та громадське управління. На відміну від інституційного забезпечення яке встановлює систему органів які забезпечують права і свободи організаційне забезпечення включає у себе діяльність цих органів. Ресурсне забезпечення прав і свобод людини та громадянина проявляється через сукупність таких показників як матеріально-технічне, фінансово-економічне, кадрове, наукове та інформаційне забезпечення. Тобто, цей елемент системи включає у себе ті засоби за допомогою яких можна досягнути головного результату забезпечення прав і свобод. Отже система забезпечення прав і свобод людини і громадянина є сукупністю взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів направлених на досягнення єдиної мети забезпечення прав і свобод людини і громадянина. На підставі наведеного можна стверджувати що забезпечення прав і свобод

людини та громадянина доцільно розглядати через систему.

Система забезпечення прав і свобод людини і громадянина складається з інституційного, правового організаційного та ресурсного забезпечення. Сталий зв'язок цих елементів створює взаємодіюче середовище забезпечення прав і свобод. Також слід зазначити, що використання цієї системи дозволить більш ґрунтовно досліджувати забезпечення окремих прав людини в Україні.

Висновки до Розділу 1

Отже, місце України у світовому співтоваристві залежить від того, чи стане український громадянин, його права і свободи частиною загальнонаціональної ідеї і чи буде вона втілена в життя, оскільки в ХХІ ст. майбутнє належить тим країнам, в яких головною турботою влади є людина, належне забезпечення, захист її прав і свобод. Тому в сучасних умовах ми повинні усвідомлювати, що захист прав і свобод людини є необхідною умовою і стратегією стійкого розвитку нашої країни на демократичних засадах, створенням гарантій проти повернення суспільства назад до тоталітаризму, одним із ключових факторів побудови у нас демократичної, правової, соціальної держави. Лише особи, які користуються всіма правами та свободами, можуть гідно себе почувати в державі, розуміти громадянином якої Великої держави він є, бути повноправними членами суспільства і розуміти свою захищеність від будь-яких протиправних зазіхань.

Конституція Незалежної України (1996 року) відображає нашу ідентичність, що сформувалась протягом століть та відображає прагнення держави (як і в попередні часи) бути членом європейського співтовариства.

Таким чином, творенню прав людини в сучасному розумінні, передувала багатовікова історія поєднана із успіхом та невдачами. Кожна спроба боротьби та нормативного закріплення прав людини є ціннісною, оскільки без неї не було би усіх тих нормативно-правових актів, органів, структур тощо, які сьогодні стоять «на сторожі» захисту прав люди.

Цілком можливо, що поняття, вміщені в кримінально-процесуальних кодексах та інших законодавчих актах, які стосуються сфери кримінального судочинства, відбивають та охоплюють багато – якщо не всі – з вимог Європейської конвенції в питанні кримінального процесу. Однак лише їхнє практичне застосування визначає те, чи були справді дотримані вимоги Європейської конвенції. Врахування того, як Європейський суд та колишня Європейська комісія тлумачили й застосовували положення Європейської конвенції в конкретних обставинах, може слугувати практичним орієнтиром,

коли йдеться про тлумачення та застосування норм кримінально-процесуальних кодексів та інших законодавчих актів, які стосуються сфери кримінального судочинства, гарантуючи тим самим, що взяте за статтею 1 Європейської конвенції зобов'язання забезпечувати викладені в ній права та свободи буде належним чином виконано.

Розглядаючи значення Європейської конвенції для кримінального судочинства, не слід забувати про те, що права й свободи, які вона гарантує, – зокрема право на зібрання, об'єднання, вираження поглядів, особисте життя й віросповідання за статтями 8-11, так само як і заборона ретроспективних покарань за статтею 7, – також встановлюють суттєві обмеження в сфері застосування кримінального права.

Підсумовуючи, варто зауважити, що зазвичай реальною метою правових реформ виступає бажаний правовий стан або конкретний юридичний статус групи осіб. Правові реформи, істиною метою яких є захист прав і свобод людини, повинні реалізовувати невимірну кількість юридичних можливостей для незліченної кількості громадян. Відповідно формальна і фактична мета таких реформ найчастіше знаходиться за межами розуміння реформаторів, а виконання такої реформи може перебувати за межами можливостей людини чи групи осіб. Однак прагнення свідомих громадян до ефективної реалізації інституту прав людини повинно набути привілейованого статусу сьогодення. Використовуючи інститут прав людини як соціальну призму, ми можемо впевнитися у тому, що однією з найпроблемніших галузей українського законодавства щодо забезпечення прав людини є сфера дії кримінальних процесуальних правовідносин. Постійні порушення прав людини, які стали нормою для України, зводять до мінімуму фактичну можливість громадян реалізовувати свої права. Реформування і модернізація кримінального процесу є надважливим завданням для сучасної незалежної України. Забезпечення існування інституту прав людини на практиці повинно стати першочерговим завданням для всіх гілок влади в Україні. При цьому, саме наукове дослідження

інституту прав людини має слугувати загальнотеоретичною основою якісної правової реформи в Україні.

Тобто, для виконання своєї основної функції, – захисту й дотримання прав і свобод громадян, – держава повинна оперувати системою процедур, механізмів, інститутів, що гарантують суб'єктивні права на основі об'єктивного, заснованого на праві порядку державної діяльності. Ці процедури, механізми, інститути не є незмінними, вони перебувають в динаміці, удосконалюються, пристосовуються до умов життя суспільства, що змінюються. Водночас неможливо домогтися дотримання прав і свобод людини в суспільстві, розділеному соціальними суперечностями, конфронтацією та політичною боротьбою, що виходить за межі права. Обов'язковою умовою є схвальна позиція громадян щодо загальних принципів державного устрою, цілей розвитку суспільства, де свобода і права людини пов'язані з повагою та довір'ям співгромадян до державних установ і один до одного. Етичні чинники, зокрема солідарність, об'єднання навколо загальновизнаних цінностей, – це неправові категорії, які, тим не менше, справляють вагомий вплив на ставлення до прав людини, права як такого та законності в суспільстві. В атмосфері нестабільності, зневіри, етичної деградації суспільства реалізація прав і свобод людини не має шансу. Захистити права людини, забезпечити гідність особи як невід'ємний компонент культури суспільства здатна держава, для якої людина, вільна від нужденності, насильства та приниження, виступає не як об'єкт команд і розпоряджень, а як рівноправний, звільнений від жорсткої опіки державної влади партнер, що бере участь у передбачених законом формах контролю за діяльністю владних структур.

РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

2.1. Забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави

Натепер у вітчизняній правовій науці немає усталеного визначення механізму забезпечення прав і свобод людини, разом із тим немає єдиного розуміння щодо форм забезпечення прав особи. Одною із перших монографічних доробок у незалежній Україні, що присвяченні питанню гарантування прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, була робота О. Р. Михайленка, де він визначає, що об'єктом забезпечувальної діяльності є права, свобода та гідність людини, що, у свою чергу, означає необхідність зробити їх цілком реальними, не допустивши їх порушення та захистивши їх [4, с. 17].

Механізм забезпечення прав людини можна розглядати як явище правової системи, що включає в себе певні підсистеми, елементи, складові конструкції. Тому для розуміння сутності механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження необхідно розкрити зміст його форм і, відповідно до цього, сформулювати комплексне розуміння даного механізму. Необхідність дослідження даного питання полягає у тому, що кожна форма механізму забезпечення прав і свобод особи спрямована на досягнення власної цілі та завдання. Тому лише при сукупному аналізі форм забезпечення можна зрозуміти внутрішню побудову механізму забезпечення прав та, відповідно, його функціональне призначення. У правовій науці немає єдиного розуміння щодо форм забезпечення прав особи. У теорії права найбільш поширеною є точка зору О.Ф. Скакун. Функціональне розрізнення механізму соціально–правового забезпечення прав людини, на думку автора, формує відповідні підсистеми – механізми реалізації, охорони, захисту прав. Механізм реалізації прав і свобод людини включає заходи, придатні для створення умов реалізації прав і свобод, а складові його гарантії являють

собою відповідні умови і засоби, що сприяють реалізації кожною людиною прав, свобод і обов'язків, закріплених у Конституції України. Друга підсистема – механізм охорони прав – включає заходи з профілактики порушень прав, свобод і обов'язків людини, здійснюючи при цьому функцію превенції протиправних дій. Третя підсистема – механізм захисту прав – включає заходи по відновленню порушеного правового статусу, залученню порушників до юридичної відповідальності [1, с. 229]. Схожу точку зору висловлює К.Г. Волинка. Під формами забезпечення прав і свобод особи автор розуміє зовнішні прояви взаємоузгодженого функціонування складових елементів механізму забезпечення прав і свобод особи, спрямовані на перетворення закріплених в законі прав і свобод у дійсність. Ними виступають забезпечення реалізації прав і свобод особи, забезпечення охорони прав і свобод особи, забезпечення захисту прав і свобод особи [2, с. 3]. Власну думку щодо механізму забезпечення прав висловлює В. Темченко. На його думку, до форм забезпечення прав і основних свобод людини слід віднести заохочення, здійснення чи реалізацію, імплементацію та захист [3, с. 84].

Вважаємо дану точку зору дискусійною, оскільки імплементація прав виходить за межі формулювання механізму забезпечення прав людини. При визначенні форм забезпечення прав учасників кримінального провадження неможливо не навести точку зору В.С. Шадріна, який зробив висновок, що забезпечення прав має комплексний характер і охоплює усі форми прихильності учасникам процесу у здійсненні прав, у тому числі: інформування особи про володіння правами та їх роз'яснення; створення необхідних умов щодо повноцінної реалізації прав; охорону прав від порушень; захист прав; поновлення порушених прав [4, с. 40]. Слід прийняти до уваги дану позицію та визнати, що зазначені форми дійсно можна розглядати як складові конструкції механізму забезпечення прав. Проте, на нашу думку, інформування особи про володіння правами є засобами, що створюють умови для належної реалізації учасником процесу своїх прав.

Проаналізувавши вищевказані та інші наукові точки зору, можна зробити висновок, що вчені у механізмі забезпечення прав людини виділяють різні його форми, такі як «гарантування», «заохочення», «захист», «охорона», «реалізація», «здійснення», «дотримання», «юридична допомога», «визнання», «відновлення», «імплементация», «закріплення» тощо. Разом з тим бажаємо висловити власну точку зору на дане питання. На нашу думку, механізм забезпечення прав учасника кримінального провадження включає такі форми: 1) створення умов для належної реалізації особою своїх прав; 2) охорону прав; 3) захист прав. Виділення у механізмі забезпечення прав людини трьох самостійних форм обумовлено наявністю різних цілей, що реалізуються під час здійснення прав людини, і, відповідно, використанням різних засобів для досягнення цієї мети. Враховуючи те, що кожна форма механізму забезпечення прав і свобод особи спрямована на досягнення власної цілі, слід надати більш широке тлумачення кожної з зазначених форм. Це необхідно для системного розуміння цільової направленості механізму забезпечення прав учасника кримінального провадження. Першою формою механізму забезпечення прав учасника кримінального провадження є створення умов для належної реалізації особою своїх прав. Необхідно наголосити, що сутність створення умов для реалізації прав суттєво відрізняється від самого процесу реалізації. Якщо реалізацію прав у широкому значенні можна визначити як процес здійснення особою своїх прав, то створення умов для реалізації прав – це процес, що здійснюється посадовими особами або державними органами з метою допомоги особі у їх реалізації. За визначенням Л.Д. Воєводіна, реалізація прав і свобод може виражатися у формі фактичного правоволодіння, користування, розпорядження ними, або у захисті, поновленні прав у випадку їх порушення [5, с. 224– 225]. Фактичне володіння основними правами та свободами, на думку вченого, завжди передуює користуванню ними, оскільки не можна користуватися тим, чим не володієш. Будь-яке право містить не один, а декілька варіантів можливої поведінки, і кожним із них особа може

скористатися. Відповідно до Основного Закону вона завжди володіє великими правовими можливостями, що у певний момент використовує. У цьому сенсі володіння як форма перетворення суб'єктивного права у життя виступає самостійно. Якщо розглядати зміст прав та свобод людини в повному обсязі, то володіння ними супроводжується користуванням. Разом з тим, у багатьох випадках, володіння правами складно відділити від користування ними. Проаналізувавши вищевказані точки зору, підкреслимо, що механізм реалізації прав особи не можна ототожнювати із механізмом забезпечення прав, і, крім того, розглядати їх як частину та ціле. Оскільки однією з цілей механізму забезпечення прав учасника кримінального провадження є надання можливостей особі належно здійснити надані їй права, а не визначити, яким чином вона буде ними користуватися та розпоряджатися. Створення умов для реалізації особою своїх прав – це першочергова умова у процесі забезпечення.

Для того, щоб проголошені права не залишалися декларативними, Україна зобов'язана створити відповідний правовий механізм для їх беззаперечного виконання. Найефективнішим правозахисним державним механізмом захисту прав та свобод підозрюваного та обвинуваченого є суди. У цивілізованій державі суду належить центральне місце у всій правовій системі. Саме суд уособлює справжнє право, істинну справедливість. Правосуддя – «це діяльність суду, здійснювана в передбаченому процесуальним законом порядку, яка полягає в розгляді і розв'язанні конфліктів, пов'язаних із дійсним чи можливим порушенням норм ... права» [3, с. 305]. Відповідно до статті 55 Конституції України саме на них покладене завдання захисту прав і свобод людини, та згідно зі статтею 124 Конституції «юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі», тобто будь-яка суперечка з приводу порушення прав, свобод і боронених законом інтересів громадян може розглядатися судом [1, с. 18-46]. Акцентована вимога є тим ідеалом, яка повинна бути досягнута якнайшвидше для успішного демократичного і цивілізованого розвитку

суспільства. Хотілося б зауважити, що однією з головних особливостей даного процесу є наявність відмінностей у процесуальному положенні обвинуваченого і підозрюваного, а відповідно, їхні інтереси у кримінальному провадженні зачіпаються неоднаково та різною мірою потребують охорони та захисту. Звичайно, робота механізму забезпечення прав і свобод людини неможлива без діяльності компетентних державних органів, здатних застосовувати примусові засоби до зобов'язаної особи з метою відновлення порушеного права. Тож ці органи є стрижнем вказаного механізму. Саме механізм забезпечення прав людини потрібно розглядати як явище правової системи, що включає в себе певні підсистеми, елементи, складові конструкції. Необхідність дослідження даного питання полягає у тому, що кожна форма механізму забезпечення прав і свобод особи спрямована на досягнення власної цілі та завдання. А тому лише під час сукупного аналізу форм забезпечення можна зрозуміти внутрішню побудову механізму забезпечення прав і свобод та, відповідно, його функціональне призначення.

Визначити повний перелік усіх засобів, що втілюють у реальність даний процес, неможливо. Разом з тим, на нашу думку, основні напрями у діяльності посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, або приймають у ньому участь, у створенні умов для реалізації особою своїх прав такі: 1) роз'яснення учасникам кримінального провадження їх прав і порядку їх реалізації, а також сприяння більш глибокому осмисленню особою своїх прав (наприклад, обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді, суду роз'яснити права підозрюваному, обвинуваченому); 2) дотримання прав особи як з боку посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, так і з боку інших учасників процесу (наприклад, обов'язок слідчого або прокурора повідомити підозрюваного про завершення досудового розслідування та надати доступ до матеріалів досудового розслідування); 3) утримання від порушень прав і свобод особи (наприклад, заборона піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню); 4) надання особі реальної можливості

для реалізації прав (наприклад, обов'язок уповноваженої службової особи, що здійснила затримання, надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи); 5) надання допомоги з боку слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, захисника у реалізації прав і свобод учасниками провадження. Другою формою механізму забезпечення прав учасника кримінального провадження, на нашу думку, є охорона прав особи. Як визначено у ст. 2 КПК України, одним з основних завдань кримінального провадження є охорона прав, свобод та законних інтересів його учасників. Положення щодо охорони прав людини також закріплені й у Основному законі України.

Зазначеним питанням присвячена велика увага не лише у національних нормативно-правових актах, а й у міжнародних актах щодо захисту прав людини. Основні з них такі: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод; Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином та інші. Слід визнати, що серед вчених так і не склалося єдиного розуміння щодо сутності охорони прав і свобод людини.

Разом з тим вважаємо, що слушною є думка В.В. Радзівської, яка під охороною визначає правові межі, що встановлюються відповідними органами (органами державної влади, місцевого самоврядування, власне громадянами, зокрема), які направлені на попередження (превенцію) порушення прав і свобод. Охорона кожного права існує постійно і має на меті забезпечення дії права. Отже, охорона прав і свобод – це стан правомірної їх реалізації під контролем соціальних інститутів, але без їх втручання [6, с. 151]. Розкриваючи сутність завдань кримінального провадження, автори науково-практичного коментарю КПК України охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження

тлумачать як забезпечення необхідних умов для здійснення прав, свобод і задоволення законних інтересів, їх недоторканності та непорушності за допомогою чіткого урегулювання кримінальних процесуальних відносин та прийняття заходів правового характеру з метою недопущення порушення прав учасників кримінального провадження [7, с. 7]. З урахуванням вищевикладеного, слід визначити, що під охороною прав і свобод людини розуміється діяльність, спрямована на попередження та недопущення порушень прав і свобод кожного учасника кримінального провадження. Основними видами даної діяльності можна назвати надання правової допомоги захисником, процесуальне керівництво прокурора за досудовим розслідуванням, судовий контроль. Третьою формою механізму забезпечення прав учасника кримінального провадження є захист прав особи. Поняття «захист прав людини» стає однією з найбільш поширених юридичних конструкцій не тільки в сучасному українському законодавстві, але і в науковій літературі як теоретичного, так і галузевого характеру. Це обумовлено, перш за все, розвитком і поглибленням правозахисної спрямованості самого законодавства і практики його застосування. Як підкреслюється у науковій літературі, саме захист прав людини і громадянина одержує яскраве вираження у правовій державі через все розмаїття здійснюваних державних функцій і конкретних видів діяльності [8, с. 46]. І.В. Берестовський функцію захисту прав людини і громадянина визначає як систему заходів демократичної, соціальної, правової держави спрямовану на недопущення порушення існуючих прав (їх попередження, контроль і нагляд за дотриманням прав), а також на підтвердження чи відновлення оскарженого чи порушеного права, що реалізується організаційними й правовими засобами і законним шляхом як органами державної влади і місцевого самоврядування, так і громадськими організаціями з метою нормалізації процесу здійснення прав і свобод особою [9, с. 130]. Як вважає О.В. Пушкіна, категорія «захист» означає окремі процесуальні можливості із захисту порушених прав, стосуються будь-яких

прав і свобод незалежно від буквального вживання цього терміну безпосередньо у тексті норм Конституції, а поняття «охорона» вживається для позначення досить широкого кола повноважень державних органів, що передбачають, зокрема, запобігання, недопущення правопорушень та поновлення прав і свобод у випадку їх порушення та притягнення винних до юридичної відповідальності [10, с. 185]. У юридичній літературі досить тривалий час йде наукова дискусія з приводу визначення співвідношення понять «охорона прав» та «захист прав». Увесь спектр думок можна звести до наступних основних варіантів його рішення: 1) ототожнення понять «захист прав людини» та «охорона прав людини» [11, с. 203–204; 12, с. 6]; 2) визнання за названими поняттями відмінностей, що впливають із специфіки їх включення до більш широкої категорії – «забезпечення прав людини» [13, с. 53; 14, с. 7–8]; 3) поглинання поняття «захист прав людини» більш широким – «охорона прав людини» [15, с. 131; 16, с. 5–36]; 4) заперечення поняття «охорона прав людини» в силу відсутності в ньому спеціально-юридичного змісту [17, с. 17].

Слід визнати, що правові категорії «охорона прав» та «захист прав» дійсно близькі за значенням. Крім того, у правоохоронній діяльності держави ці поняття тісно переплетені. Разом з тим вважаємо, що дані категорії слід розрізняти та розглядати окремо. Поняття «охорона прав» та «захист прав» слід розмежовувати, оскільки вони направлені на досягнення різних цілей та відрізняються способами використання. Охорона прав і свобод людини спрямована на попередження та недопущення порушень прав і свобод кожного учасника кримінального провадження. Захист прав здійснюється при порушенні прав, погрозі порушення, або при перешкоді їх здійсненню. Вказане означає, що не можна ототожнювати ці різнопланові категорії, оскільки «охорона прав» в юридичному сенсі означає статичний стан норм права, що спрямований безпосередньо на попередження порушень прав учасників кримінального провадження. Порушення цих прав веде до динамічного стану реалізації права на захист. Тобто до захисту прав

громадяни вимушені звертатися лише тоді, коли порушені їх права чи інтереси, що охороняються законом. Проводячи аналіз наукової літератури, можна прийти до висновку, що поняття захист прав людини більшість сучасних науковців розглядає саме через призму відновлення порушених прав [18, с. 205; 19, с. 11]. З такою точкою зору можна погодитись, оскільки поняття «захист» вказує на наявність загрози. Захист у будь-якому його значенні пов'язаний з відображенням реальної чи потенційної небезпеки. Не потребує захисту те, що не схильне ніякому ризику. Отже, будь-які згадки про захист прав людини неодмінно припускають відповідний контекст: порушення, применшення, обмеження цих прав. Захист, зрозуміло, являє собою ту чи іншу форму протистояння цим процесам. Таким чином, захист прав людини слід відрізнити, з одного боку, від простої реалізації прав людини шляхом їх використання, з іншого боку – від діяльності компетентних органів щодо нормативно-правового (законодавчого або підзаконного) закріпленню самого змісту прав людини, а також допоміжних механізмів їх реалізації. Вважаємо, що захист прав людини являє собою реагування на конкретні загрози та обмеження. Необхідно уточнити характер цих загроз, зокрема, якими вони можуть бути – реальними чи потенційними. У першому випадку захист прав людини – це діяльність, яка може починатися лише після того, як фактично відбулося порушення; у другому випадку – допускається можливість превентивного захисту. З урахуванням вищевикладеного зазначимо, що захист прав учасників кримінального провадження – це діяльність, яка полягає у недопущенні порушень прав особи (у разі погрози порушення прав чи при перешкоді їх здійсненню), або у формі відновлення порушених прав, що направлена на повну реабілітацію прав особи, відшкодування їй завданої шкоди, а також притягнення винної особи до юридичної відповідальності.

Отже, вважаємо, що ефективність діяльності держави у сфері кримінального судочинства полягає у тому, що вона не тільки проголошує права людини, а й забезпечує необхідним механізмом їх реального

здійснення. Цей механізм охоплює процес, починаючи з моменту створення умов для належної реалізації особою своїх прав, після трансформується в охорону прав кожного учасника кримінального провадження, та у разі порушення, або погрозу порушення даних прав – у захист прав. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження слід розглядати як динамічну систему правових засобів, що реалізуються завдяки діяльності державних органів, посадових осіб, які здійснюють кримінальне судочинство або залучаються до нього. Саме завдяки даній діяльності відбувається реалізація, охорона та захист прав учасників кримінального провадження.

Детерміновані зовнішніми і внутрішніми викликами сучасні умови життєдіяльності українського суспільства спричиняють гострі проблеми для реалізації численних, життєво важливих, соціальних і гуманітарних прав та свобод людини в Україні, зумовлюють необхідність удосконалення діяльності держави щодо створення дієвого механізму для утвердження і забезпечення всього комплексу прав та свобод людини і громадянина в нашій країні. Центральними напрямками та ключовими завданнями держави як гаранта соціальних і гуманітарних прав людини і громадянина на сучасному етапі мають бути: забезпечення права на життя; протидія катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; забезпечення свободи думки і слова, вираження поглядів та переконань, доступу до інформації та вільного розвитку особистості; забезпечення свободи мирних зібрань та об'єднань; забезпечення права на працю та соціальний захист; забезпечення права на охорону здоров'я; забезпечення прав дитини; забезпечення права на освіту; підвищення рівня обізнаності у сфері прав людини; протидія гендерному насильству, торгівлі людьми та рабству; протидія домашньому насильству; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; запобігання та протидія дискримінації; забезпечення прав учасників антитерористичної операції; захист прав внутрішньо переміщених осіб; вжиття необхідних заходів для захисту прав

осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України; забезпечення прав біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, а також іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні та ін.

Отже, підсумовуючи, хотілося б констатувати, що ефективність діяльності держави у сфері кримінального судочинства полягає у тому, що вона не тільки проголошує права людини в Конституції, але і забезпечує необхідний механізм для їх реального здійснення. Даний механізм охоплює процес, починаючи з моменту створення умов для реалізації людиною своїх прав, а потім трансформується в охорону прав учасників кримінального провадження, а у разі порушення даних прав – у захист цих прав. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження слід розглядати як динамічну систему правових засобів, що реалізуються завдяки діяльності державних органів, посадових осіб, які здійснюють кримінальне судочинство або залучаються до нього. Саме завдяки цій діяльності відбувається реалізація, охорона та захист прав учасників кримінального провадження. Президент України П. А. Порошенко підписав 22 листопада 2017 року Закон щодо проведення судової реформи «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу, Цивільного процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів», у тому числі про внесення деяких змін до КПК України. Зокрема, зміни, що запроваджуються, повинні забезпечити, насамперед, ефективний та швидкий розгляд справ у суді. Нові правила судового процесу мають сприяти більш дієвому та ефективному захисту прав і свобод громадян, що звертатимуться до суду, – тих прав і свобод людини, що гарантуються Конституцією України, Декларацією прав людини ООН, Конвенцією Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, – а також недопущенню будь-яких зловживань з боку правоохоронних органів у ході кримінального провадження.

2.2. Медіація у кримінальному процесі як механізм дотримання прав людини

Впродовж останнього часу все більша увага приділяється розвитку альтернативних (позасудових) способів врегулювання конфліктів, до них, зокрема, належить і медіація. Однак, якщо загалом необхідність запровадження інституту медіації в українську систему права не викликає сумнівів, то щодо реформування кримінальної політики ведуться гострі дискусії.

Загально визнано, що інститут медіації є альтернативним способом врегулювання кримінально-правових конфліктів, в основу якого покладено посередництво у примиренні сторін. Суттєвими ознаками інституту медіації є те, що, по-перше, медіація є способом врегулювання спорів; по-друге, у ній бере участь третя незалежна сторона; по-третє, необхідна добровільна згода сторін; по-четверте, суть медіації зводиться до пошуку компромісного рішення. Радою Європи запропоновано Україні здійснити певні кроки в напрямі реформування своєї нормативно-правової бази. Зокрема, йдеться про рекомендації та керівні принципи, які було викладено в таких документах: Рекомендації щодо медіації в сімейних справах Rec (98); Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах Rec (99) 19; Рекомендації щодо медіації в цивільних справах Rec (2002) 10; Рекомендації щодо альтернативного судочинства розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами (адміністративні справи) Rec (2001) 9 [1, с. 248]. Рекомендації пропонують реформувати національне законодавство у сфері управління та подолати недовіру до судової влади, здійснити та забезпечити належну правову допомогу громадянам України [2, с. 153]. Закріплення процедури медіації в кримінальному процесі є напрямом впровадження моделі відновного правосуддя, яке, по суті, доповнює офіційну форму правосуддя, залучаючи самі сторони кримінального конфлікту до подолання суспільно небезпечних наслідків вчиненого правопорушення. Головною метою вирішення цього конфлікту є не покарання винного, а усунення

завданої шкоди шляхом досягнення консенсусу між його сторонами та збереження спокою в суспільстві [3, с. 12]. Медіація активно застосовується в багатьох зарубіжних країнах для вирішення кримінально-правових конфліктів. Як показує практика, каральнорепресивний підхід щодо протидії вчиненню злочинів не є достатньо ефективним, тому необхідно впроваджувати механізми альтернативних процедур врегулювання конфліктів. І якщо спершу медіація в зарубіжних країнах розглядалася як спосіб вирішення кримінально-правових конфліктів на основі експериментальних програм, то впродовж останніх років виявляється тенденція до інституалізації і нормативного закріплення медіації в кримінальному процесі [4, с. 18].

Так, однією з перших країн, де була запроваджена медіація, стали США. Саме тут ще на початку 70-х років ХХ століття з'явилися програми примирення винного і потерпілого, що є однією з найбільш розповсюджених форм відновного правосуддя. На даний момент в США діють сотні програм медіації під різними назвами. Варто зазначити, що у перші роки на медіацію в США спрямовували матеріали по злочинах невеликої тяжкості, вчинені неповнолітніми злочинцями, однак останнім часом все сильніше виявляє себе інша тенденція: на медіацію направляють матеріали про більш тяжкі злочини, при цьому вищевказані норми поширюються як на неповнолітніх, так і на дорослих злочинців [5].

Загалом у США діє спеціальна концепція для судів, яка отримала назву «суд з багатьма дверима». Відповідно до цієї концепції суд США розглядається як установа, яка надає можливість вирішення спорів шляхом відкриття різних «дверей». Особа, яка звертається до суду, спочатку викладає всі обставини консультанту суду, який проводить ґрунтовний аналіз справи та рекомендує найбільш слушний варіант вирішення спору («наступні двері»). Після запровадження вищезгаданої концепції в судах альтернативний підхід вирішення спорів кримінально-правового характеру набув широкого розголосу. На сьогодні такий підхід вирішення спорів

запроваджений в більшості європейських країн [6, с. 220]. В Англії програми відновного правосуддя застосовуються на різних стадіях кримінального процесу. Медіацію або сімейну конференцію може бути проведено після порушення кримінальної справи, але до судового розгляду справи. Крім цього, суд може призначити проведення програми відновного правосуддя після визнання особи винною, але до присудження покарання. В Англії суд може відтягнути винесення покарання максимум на шість місяців, щоб побачити, чи підсудний відшкодував або принаймні почав відшкодовувати шкоду. Покарання не призначається до кінця відстрочки і очікується, що воно не буде пов'язане з позбавленням волі [7]. Можливість проведення медіації в кримінальних справах передбачена також законодавством Бельгії. Проведення медіації може бути ініційоване за клопотанням осіб, залучених у кримінальний процес. На судові органи та прокуратуру покладається обов'язок проінформувати сторони про можливість проведення медіації [8]. В Іспанії медіація застосовується переважно в області ювенальної юстиції та є засобом перевиховання неповнолітніх. У цій сфері робота ведеться як організаціями Автономних Співтовариств Іспанії, так і командами, які працюють з прокуратурою у справах неповнолітніх, та низкою інших організацій. Згідно з даними офіційної статистики у 15–20% усіх злочинів, скоєних неповнолітніми, застосовуються процедури медіації. У них беруть участь злочинці і їх жертви [9]. А.А. Арутюнян у своєму дослідженні відзначив, що досвід зарубіжних держав в застосуванні медіації для вирішення кримінально-правового конфлікту дає змогу зробити висновок про наявність двох моделей медіації. Ці моделі відрізняються залежно від передумов до виникнення медіації та впровадження її в правозастосовчу практику: 1) англо-саксонська модель, в рамках якої медіація є проявом теорії відновної юстиції; розглядається як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту, тому, як правило, не має чіткого законодавчого закріплення (до вказаної групи держав можуть бути віднесені Великобританія, США, Канада, Нова Зеландія та інші країни); 2)

континентальна модель, в рамках якої медіація є процесуальним інститутом і, як правило, закріплена в законодавстві; ця модель медіації втілює собою одну з можливих альтернатив кримінальному переслідуванню (до цієї групи країн відносяться Франція, Німеччина, Португалія, Австрія, Норвегія та інші держави) [4, с. 18].

На основі досвіду зарубіжних країн можна зробити висновок про переваги медіації при вирішенні кримінальних справ, а саме: 1) медіація сприятиме гуманізації правової системи, кримінальної політики; 2) спростить та прискорить процес вирішення кримінальних справ; 3) зніме соціальну напругу між обвинуваченим та потерпілим; 4) підвищить рівень довіри до судових органів, дасть можливість зменшити навантаження на суд; 5) сприятиме забезпеченню прав та законних інтересів потерпілого та правопорушника, адже потерпілий матиме можливість отримати реальну компенсацію завданої шкоди; 6) сприятиме реалізації принципу економії процесуальних засобів при вирішенні кримінально-правових конфліктів. На противагу вказаним перевагам, супротивники ідеї запровадження медіації зазначають, що за своєю суттю медіація суперечить принципу невідворотності покарання за вчинений злочин, принципу вини, принципу захисту прав та інтересів постраждалої сторони. Також відзначають, що медіація може негативно вплинути на криміногенну ситуацію. Натомість про поширення медіативних процедур в кримінально-правовій сфері свідчить не тільки зарубіжна практика, а й наявність чималої кількості Рекомендацій, Декларацій та Резолюцій ООН і Ради Європи. Наприклад, Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів державам-членам Ради Європи, присвячена посередництву в кримінальних справах, враховує існування найрізноманітніших форм і підходів до медіації і вказує, що «законодавство повинно сприяти проведенню медіації» та «посередництво в кримінальних справах має бути доступною послугою на будь-якій стадії здійснення правосуддя» [10]. Стаття 7 «Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою», прийнята Генеральною Асамблеєю

ООН 29 листопада 1985 року, передбачає, що в тих випадках, коли це необхідно, слід використовувати і неофіційні механізми врегулювання суперечок, включаючи посередництво, арбітраж і суди звичайного права або місцеву практику, для того, щоб сприяти примиренню і для надання відшкодування жертвам [11]. Чинне українське законодавство також містить основи для запровадження процедури медіації в законодавство України. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651- VI [12] містить прогресивну норму, яка передбачає провадження на підставі угод, в рамках якого у кримінальному провадженні може бути укладена угода про примирення між потерпілим та обвинуваченою особою. Про можливість залучення посередника до врегулювання цього конфлікту свідчить положення про те, що угода укладається сторонами самостійно або за допомогою захисника чи представника або іншої особи за погодженням між сторонами, окрім судді чи прокурора.

На нашу думку, таким посередником може виступати професійний медіатор. Зауважимо, що кримінально-процесуальне законодавство не досить чітко врегулює це питання. Так, на законодавчому рівні не врегульований процесуальний статус посередника в примирному процесі, не визначені професійні чи освітні вимоги до особи, можливість залучення. Це, безумовно, не сприятиме розвитку процедури медіації у кримінальному процесі, тому вказане питання потребує врегулювання на законодавчому рівні. Важливим є той факт, що законодавець чітко встановлює перелік кримінально-караних діянь, у провадженні щодо яких може бути укладена угода про примирення. Так, на підставі ч. 2 ст. 469 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI до випадків, які передбачають можливість укладення угоди про примирення, належать провадження щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та провадження у формі приватного обвинувачення [12]. Процесуальний порядок угоди про примирення регулюється нормами ст. ст. 469–475 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня

2012 року № 4651-VI [12]. Медіація може розглядатися як окрема факультативна стадія кримінального процесу або як міжстадійний інститут, зокрема як спосіб реалізації законних прав та інтересів паралельно з судовим розглядом кримінальної справи. У деяких випадках медіація може бути й альтернативою кримінальному процесу, якщо процедура була проведена до порушення кримінальної справи, відповідає інтересам потерпілого та правопорушника, а злочин не пов'язаний з публічним інтересом держави [13]. З.В. Симоненко пропонує виділити у цій процедурі чотири етапи, які дають змогу характеризувати вітчизняну кримінальну модель примирення як модель відновного правосуддя, що передбачає встановлення балансу інтересів та досягнення згоди між сторонами конфлікту [6, с. 221]. Так, перший етап можна охарактеризувати як інформаційний, що полягає у роз'ясненні слідчим або прокурором сторонам права можливості примирення та процедури здійснення примирення. На другому етапі здійснюється офіційне закріплення угоди про примирення між сторонами – її підписання та повідомлення сторін про наслідки такого підписання, серед яких слід відзначити обмеження права обвинуваченого на апеляційне та касаційне оскарження. Третій етап починається з моменту направлення до суду обвинувального акта із укладеною угодою про примирення (у випадку, якщо угода була укладена на стадії досудового розслідування) або з моменту укладення угоди на етапі судового розгляду і полягає у розгляді примирної угоди. При цьому суд повинен переконатися у наявності таких обставин: 1) добровільність укладення угоди обома сторонами; 2) можливість виконання обвинуваченим взятих зобов'язань, після чого суд затверджує угоду та ухвалює вирок, в якому призначає узгоджену сторонами міру покарання. Заключним етапом є виконання усіх положень угоди про примирення.

Запровадження у кримінальному процесі України такого нового інституту, як укладення угоди про примирення, свідчить про обрання Україною вектору гуманізації кримінального законодавства шляхом надання можливості укладення угоди про примирення сторін для врегулювання

кримінально-правового конфлікту. Також це свідчить про готовність нашої держави змінювати концепцію кримінального процесу відповідно до європейських стандартів, що зумовить поліпшення становища всіх сторін кримінального провадження [6, с. 222]. Найбільш оптимальним шляхом впровадження медіації в українське законодавство, зокрема у кримінально-процесуальне, ми вважаємо ухвалення спеціального закону про медіацію та внесення відповідних змін до кримінального-процесуального законодавства. Закон про медіацію надасть можливість легалізувати цю процедуру, сприятиме її популяризації та підвищенню рівня соціальної довіри до послуги. Зауважимо, що впродовж декількох останніх років у Верховній Раді України було зареєстровано чотири законопроекти про медіацію. Це, зокрема, Проект Закону «Про медіацію» від 26 червня 2013 року № 2425а за редакцією Я.П. Федорчука, Проект Закону від 3 липня 2013 року № 2425а-1 за редакцією С.В. Ківалова, В.А. Бондика, Проект Закону від 27 березня 2015 року № 2480 за редакцією А.І. Шкрум, О.І. Сироїд та інших та Проект Закону від 9 квітня 2015 року № 2480-1 за редакцією С.В. Ківалова, В.Й. Розвадовського. Аналіз вказаних законопроектів показав, що всі вони поширюють сферу застосування медіації й на кримінальні справи. Саме в законі, на нашу думку, необхідно визначити принципи медіації, сферу її застосування, умови та порядок набуття статусу медіатора, підстави відповідальності медіатора тощо. Лише після прийняття відповідного закону можна вносити зміни до кримінально-процесуального законодавства. При цьому потрібно визначитися з такими питаннями: 1) щодо злочинів якого ступеня тяжкості можливе проведення медіації; 2) на якій стадії кримінального процесу може застосовуватися медіація; 3) хто може виступати ініціатором проведення медіації; 4) яким буде статус медіатора у кримінальному провадженні (його права та обов'язки, гарантії незалежності тощо); 5) який процесуальний порядок проведення медіації; 6) яка процесуальна форма завершення процедури медіації.

Відновне правосуддя є сучасним, новітнім, гуманістичним та дієвим

механізмом тридцятилітньої міжнародно-правової практики вирішення кримінальних правопорушень (кримінальних конфліктів), яка підтверджена та підтримується провідними міжнародно-правовими інститутами, зокрема, Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, Європейським Союзом, практикою європейських країн, США, Канади, Китаю, Таїланду під час провадження в кримінальних справах. При цьому розповсюдженою формою відновного правосуддя є медіація між потерпілим та правопорушником, яка в межах Європейського Союзу заснована Рішенням Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 р. «Про місце жертв у кримінальному судочинстві» та є процедурою, спрямованою на пошук, до або під час кримінального судочинства, взаємо прийняттого рішення між жертвою та правопорушником за посередництвом компетентної особи (медіатора)³. Європейське диспозитивне бачення та тлумачення процедурних аспектів інституту медіації між потерпілим і правопорушником зумовлює наявність розрізнених законодавчо закріплених моделей аналізованого інституту. Правова конструкція «до або під час кримінального судочинства» зумовлює трансгресивну парадигму інституту медіації між потерпілим та правопорушником, яка адаптується до конкретної правової системи, при цьому не викривлюючи сутнісного розуміння концептуальних параметрів інституту медіації між потерпілим та правопорушником. З огляду на диспозитивний характер кримінального провадження в державах загального права не завжди чітко закріплена модель медіації між потерпілим та правопорушником. При цьому закріплена полівалентність підходів до законодавчого конструювання моделей медіації. Так, доктринально виокремлюють «просту медіацію» та «комбіновану медіацію». «Проста медіація» закріплена в ст. 61 Кримінально-процесуального кодексу Франції. Відповідно до неї прокурор має право до ухвалення судового рішення за погодженням сторін кримінального провадження направити кримінальну справу на медіацію, якщо прокурор вважає, що такий захід може забезпечити відшкодування шкоди, яка завдана кримінальним правопорушенням. При

цьому прокурор за необхідності користується допомогою громадських організацій у залагодженні кримінального конфлікту⁴. «Комбінована модель» закріплена в німецькому кримінальному законодавстві та передбачає право прокурора на закриття кримінальної справи у випадку примирення сторін кримінального правопорушення та відшкодуванні завданої кримінальним правопорушенням шкоди, збитків, виплатою відповідної грошової компенсації відповідній суспільно корисній установі або бюджету⁵. Аналогічний порядок функціонування інституту медіації між потерпілим та правопорушником закріплений у кримінальному законодавстві Словенії. Так, правопорушник бере на себе зобов'язання зробити грошові внески на користь Фонду захисту осіб, які постраждали від кримінального правопорушення. Моделі медіації між потерпілим та правопорушником можуть варіюватися залежно від того, чи є медіація альтернативною стадією кримінальному процесу або розглядається як міжстадійний інститут захисту законних прав та інтересів паралельно із судовим кримінальним провадженням⁶. Медіація може виступати в якості альтернативи традиційному кримінальному провадженню за умови, що така процедура була проведена до порушення кримінальної справи, відповідає інтересам сторін кримінального правопорушення та не зачіпає публічні інтереси держави. У кримінальному законодавстві Польщі та США можливим є застосування інституту медіації між потерпілим і правопорушником на стадії після ухвалення вироку суду та на стадії відбування покарання⁶. В останньому випадку інститут медіації має більш морально-психологічне спрямування, аніж юридичний вплив на сторін кримінального правопорушення. Міжнародно-правова доктрина та практика застосування інституту медіації між потерпілим і правопорушником свідчать про наявність «прототипів законодавчого закріплення інституту медіації».

Європейська практика свідчить про те, що організаційно служби медіації можуть бути розташовані у відповідному діапазоні служб, які більш пов'язані із системою органів кримінальної юстиції. Правовий статус

програм щодо служб медіації визначає їх організаційну основу. Наприклад, у Бельгії служба медіації з кримінальних справ підпорядкована правовим структурам, в цьому випадку – прокуророві. У деяких частинах Англії та Ірландії практика відновного правосуддя провадиться поліцейськими службами. У Франції більшість програм відновного правосуддя «делегуються» службам медіації чи медіаторам. Крім цього, служби медіації діють під керівництвом служб пробації або тісно пов'язані з ними, володіють певним ступенем автономії залежно від того, у якому зв'язку знаходяться служби пробації та суди в країні. Наприклад, в Австрії служби пробації мають напівнезалежний статус, тоді як в інших країнах вони більш залежні від судів чи Міністерства юстиції¹³. Проведення медіації може фінансуватися або бути частиною пенітенціарної системи, що тим самим зближує її з системою кримінального правосуддя. Система кримінального правосуддя не відіграє великої ролі в тому випадку, коли медіація організована місцевими адміністративними громадськими службами, наприклад, як у Норвегії та/або у Фінляндії, де медіацією займаються муніципальні соціальні служби. У Бельгії, Англії, Франції, Німеччині, Ірландії, Італії та Польщі служби медіації організовані за підтримки неурядових організацій разом із судами¹⁴. Менш прийнятною є практика організації служб медіації з боку окремих осіб, які ініціюють це питання добровільно. Одним із істотних недоліків організації служб медіації на основі добровільних союзів є незначний їх вплив на процес прийняття рішення в кримінальному судочинстві. У зв'язку з цим важливою є відмінність, запроваджена у Великобританії. З одного боку, існують служби медіації, які діють за моделлю «соціальної роботи», а з іншого боку, – за моделлю «незалежна медіація». Служби медіації, які є підвідомчими органам пробації, належать до першої категорії та частіше орієнтовані на правопорушника. У цьому випадку медіація вважається формою соціальної роботи і є спробою впливу на поведінку правопорушника шляхом його ознайомлення з наслідками скоєного протиправного діяння щодо потерпілого. Відповідно до

цієї моделі, медіація обмежується справами, які стосуються підміни кримінальної відповідальності заходами дивергенції або справами, щодо яких вже винесено судовий вирок. Професіонали за таких умов відіграють домінуючу роль та здебільшого використовують директивний стиль медіації¹⁶. Незалежна модель медіації орієнтована однаковою мірою як на потерпілого, так і на правопорушника. Вона допомагає потерпілому та правопорушнику віднайти спільний інтерес, на основі якого вони можуть дійти спільного рішення. Такий процес практично не обмежений видами кримінальних правопорушень або стадіями кримінального процесу та надає більше свободи для використання ініціатив, а медіатор діє скоріше як фасілітатор, аніж як третя особа. У Німеччині деякі медіатори безпосередньо співпрацюють з органами судової влади. Така співпраця робить їх більш гнучкими в питаннях практичної організації служби. А сама медіація, як правило, провадиться в судовому засіданні. Така практика вважається більш сприятливою, оскільки потерпілим здається, що послуги з медіації орієнтовані більшою мірою на правопорушника. При організації такого процесу медіації важливим є додержання принципів нейтральності та неупередженості¹⁶. Ми вважаємо, що багатоманітність способів організації функціонування медіації між потерпілим та правопорушником у європейських країнах не повинна обов'язково розглядатися як проблема, якщо при цьому додержуються основні принципи належної практики відновного правосуддя. Головна причина такої багатоманітності залежить від історичних, юридичних, соціальних, культурних та політичних аспектів європейських країн. При цьому не варто недооцінювати можливий вплив особливих обставин в суспільстві або в політиці, які деякою мірою притягують увагу до становища жертви (потерпілого) або до необхідності вдосконалити застосування всіх видів суспільних санкцій. Така багатоманітність виявляється в тому, що в таких країнах, як Австрія, Німеччина, Чеська Республіка, Англія та Уельс розвиток медіації здійснювався за сприяння служб пробації. В таких країнах, як Франція і

Бельгія, більше уваги надається становищу жертви (потерпілого), хоча служби підтримки жертв кримінальних правопорушень в цих країнах першочергово мали деякі застереження з приводу медіації між потерпілим та правопорушником.

Отже, в зарубіжних країнах протягом тривалого часу для вирішення кримінальних спорів застосовується інститут медіації, який довів на практиці свої переваги. Українське законодавство також містить передумови для запровадження медіації у кримінально-процесуальне законодавство, це, зокрема, інститут примирення сторін. Однак для запровадження медіації перш за все, на нашу думку, необхідно ухвалити спеціальний закон та внести відповідні зміни до кримінально-процесуального законодавства.

2.3. Судовий контроль за дотриманням процесуальних прав сторін кримінального провадження

У процесуальну форму кримінального провадження законодавець заклав низку правових механізмів, що можуть розглядатись як гарантії верховенства права та захисту прав людини. Разом з тим, як свідчать наукові дослідження, практика вони містять прогалини, не завжди відповідають європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. та практиці Європейського суду з прав людини, що має бути виправлено. Отже, судовий контроль за дотриманням процесуальних прав сторін кримінального провадження є актуальним напрямом для наукового дослідження, має безперечне практичне значення.

В умовах правової держави кримінальні провадження мають розслідуватися з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями. Специфіка кримінальної процесуальної діяльності прокуратури та правоохоронних органів породжує необхідність судового контролю за її законністю. Цей контроль здійснюється спеціальним суб'єктом – слідчим суддею. В. Я. Марчак зазначає, що суть судового контролю становить самостійне з'ясування слідчим суддею обставин кримінального провадження з визначеного кола питань, формування власного внутрішнього переконання з досліджуваних фактів. Результатом будь-якого виду судового контролю є захист прав особи, забезпечення законності і правосуддя [1, с. 142-143]. Судовий контроль здійснюється в таких процесуальних формах: 1) ухвалення рішення про застосування, зміну чи припинення заходів забезпечення кримінального провадження; 2) розгляду скарг учасників досудового розслідування на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора; 3) надання дозволу на здійснення відповідних слідчих дій; 4) вирішення самовідводів, відводів; 5) перевірка інформації про порушення прав затриманих на досудовому розслідуванні з ініціативи слідчого судді та їх припинення [2]. Судовий контроль за діями, рішеннями та бездіяльністю

органів досудового розслідування, прокурора має бути ефективним та доступним, а не просто теоретичним чи ілюзорним, що не відповідало б засаді верховенства права [3]. З правильністю таких підходів до судового контролю є підстави погодитися. Разом з тим, хотіли б звернути увагу на неоднозначний підхід законодавця до моменту, з якого особа може скористатись правом на оскарження дій та рішень, бездіяльності органів розслідування. На нашу думку, принципу верховенства права відповідало б таке регулювання, при якому особа, права якої порушені, мала б можливість одразу звернутись із скаргою до слідчого судді. І таким чином, мати доступ до судового захисту свого права. Аналізуючи чинний КПК України, варто звернути увагу на загальний зміст ст. 303, у ч. 1 якої законодавцем вказано 8 порушень КПК, за яких особа, права якої були порушені, має право подати скаргу до слідчого судді негайно⁷. У ч. 2 вказаної норми передбачено, що «скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді згідно з правилами статей 314-316 цього Кодексу». Відповідно до цього положення особа, права якої було порушено, змушена чекати доступу до судового захисту аж до закінчення досудового розслідування. На наш погляд, це положення не відповідає принципу верховенства права. На користь цієї позиції хотіли б навести рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3 ст. 120, ч. 6 ст. 234, ч. 3 ст. 236 КПК України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30 січня 2003 р. № 3-рп / 2003. Не зважаючи на те, що це рішення стосувалося КПК 1960 р., аргументація висновків Суду, на нашу думку, є актуальною у сучасних умовах. Зокрема, у п. 9 цього рішення Конституційний Суд України обґрунтовано вказав, що «відстрочка судового контролю обмежують конституційне право людини на судовий захист, який є гарантією всіх прав і свобод людини і громадянина» [4]. Дійсно, ст. 55

Конституції України проголошує, що «кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб», не обмежуючи цього права будь-якими застереженнями. Тому, на нашу думку, ст. 303 КПК України є неконституційною у ч. 2 і підлягає зміні для того, аби судовий контроль був своєчасним. Без сумніву, значним прогресом є віднесення до обов'язків слідчого судді перевірку інформації про порушення прав затриманих на досудовому розслідуванні з його ініціативи та їх припинення (ст. 206 КПК України). Згідно з цією нормою «кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи» (ч. 1); якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру незаконного обмеження особистої свободи, він зобов'язаний постановити ухвалу про негайне доставлення цієї особи до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи (ч. 2); слідчий суддя зобов'язаний і звільнити її, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не надасть судове рішення, яке набрало законної сили, або не доведе наявності інших правових підстав для позбавлення особи свободи (ч. 3). Знаковим вважаємо положення ч. 6-7 ст. 206 КПК України, згідно з якими, якщо особа заявляє про застосування до неї насильства або якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри щодо порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі слідчий суддя зобов'язаний: 1) забезпечити невідкладне проведення судовомедичного обстеження особи; 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи; 3) вжити необхідних заходів

для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством. Також слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, у якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника (ч. 9 ст. 206 КПК України). Наведений витяг дає підстави стверджувати, що законодавець все ж таки прагне зробити судовий контроль на досудовому розслідуванні реальним та своєчасним. Правосуддя у кримінальних провадженнях за своєю сутністю не було би правосуддям, якби закон не надавав зацікавленим особам права на оскарження судового рішення та виправлення судової помилки ще до того, як рішення набрало законної сили. Чинний КПК України передбачає лише одну форму перевірки судових рішень, які не набрали законної сили: апеляційне провадження, яке, як і інші стадії кримінального провадження здійснюється на основі загальних умов провадження у стадії. До системи загальних умов апеляційного провадження належить і свобода апеляційного оскарження вироків та ухвал суду.

Підставою виникнення процесуального права на апеляцію є наявність порушених, не поновлених чи недостатньо захищених нижчестоящим судом прав, свобод та законних інтересів учасника судового процесу, а також наявність підстав вважати, що рішення нижчестоящего суду не може набрати законної сили, оскільки його постановив некомпетентний суд та / чи з порушенням процедури провадження в справі. У КПК 2012 р. в п. 4 ч. 2 ст. 396, п. 4 ч. 2 ст. 427 передбачено, що обов'язковим елементом апеляційної та касаційної скарги є вимоги особи, яка подає скаргу, та їх обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення. Це положення, на нашу думку, суперечить принципу верховенства права в силу наступного. Очевидно, що ця вказівка скажника є попередньо суб'єктивною оцінкою законності та обґрунтованості судового

рішення, яка, безумовно, не є і не може бути обов'язковою для суду вищої інстанції. Тому п. 4 ч. 2 ст. 396, п. 4 ч. 2 ст. 427 КПК України запроваджує для пересічної особи серйозне обмеження свободи судових рішень, які не набрали законної сили. М. І. Сірий обґрунтовано вказує на те, що «не є правильним вимагати від апелянта наведення в апеляції обґрунтування незаконності рішення суду першої інстанції з посиланням на відповідні нормативно-правові акти. Апелянт може це зробити за власною ініціативою, але така вимога, зазначена як обов'язковий елемент змісту апеляційного звернення, не відповідає суті апеляції» [5].

Справді, говорячи про формальні вимоги до скарги, можна стверджувати про трансформацію свободи оскарження, оскільки зараз ця свобода по суті залежить від юридичної обізнаності апелянта та можливості отримати кваліфіковану правову допомогу [6, с. 9]. Тому, на нашу думку, найдоцільнішим механізмом забезпечення доступу до апеляційної перевірки справи буде не спрощення форми апеляційної скарги, а гарантування надання зацікавленим в оскарженні суб'єктам кваліфікованої правової допомоги. Це пов'язано із суб'єктивним правом особи подати скаргу, якщо на її думку винесене рішення стосується її інтересів та суперечить законодавству. Ще одним важливим аспектом забезпечення верховенства права у кримінальному процесі є така підстава для скасування або зміни судового рішення судами апеляційної та касаційної інстанції як істотні порушення кримінально-процесуального закону (ст. 412 КПК України). Істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону законодавець вважає такі порушення вимог КПК України, які перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення. Очевидно, що це є оціночне формулювання, яке підлягає тлумаченню як скаргниками, так і суддями апеляційного, касаційного суду. Безумовними апеляційними (касаційними) підставами законодавець прямо вказав наступні випадки: 1) за наявності підстав для закриття судом провадження в кримінальній справі його не було закрито; 2) судове рішення ухвалено незаконним складом суду;

3) судове провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених ч. 3 ст. 323 чи ст. 381 КПК України, або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою; 4) судове провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою; 5) судове провадження здійснено за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання; 6) порушено правила підсудності; 7) у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження в суді першої інстанції. На наш погляд, вказана правова норма була б більш ефективною для захисту прав особи та верховенства права, якби у ній правосудність судового рішення була би поставлена у залежність від дотримання судом першої інстанції ст. 6 Конвенції (право на справедливий судовий розгляд) щодо обвинуваченого та потерпілого у відповідних частинах. Відповідно до цього, у ч. 2 ст. 412 КПК України також треба безпосередньо передбачити наступні апеляційні підстави: 1) під час судового розгляду обвинувачений не був негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього (п. «а» ч. 3 ст. 6 Конвенції); 2) під час судового розгляду обвинуваченому не було надано необхідного часу і можливості, необхідні для підготовки свого захисту (п. «b» ч. 3 ст. 6 Конвенції); 3) під час судового розгляду було порушено право сторони на перехресний допит (п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції); 4) якщо справу розглянуто без участі перекладача у випадках, коли обвинувачений або потерпілий не володіє мовою, якою провадилося судочинство (п. «e» ч. 3 ст. 6 Конвенції) [7].

Крім того, на нашу думку, є сенс згадати і вітчизняний досвід, а саме норми ст. 370 КПК 1960 р. Ми пропонуємо у ст. 412 чинного КПК передбачити ще й такі безумовні підстави для скасування судового рішення: 1) якщо порушено таємницю наради суддів у нарадчій кімнаті; 2) якщо вирок не підписано ким-небудь з членів суду; 3) якщо судом порушені вимоги статей КПК, які встановлюють відкритий судовий розгляд справи; 4)

ненадання стороні права на промову, а також ненадання обвинуваченому останнього слова. У чинному КПК України, окрім апеляційного та касаційного оскарження, передбачена можливість перегляду судового рішення Верховним Судом України. Але звернення до Верховного Суду України пов'язане із здійсненням права на судовий захист з боку міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч. 3 ст. 55 Конституції України) [8]. Слід також пам'ятати про зміст ст. 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Вона передбачає, що у разі ухвалення Судом рішення на користь скажника проти уряду, крім виплати відшкодування, державою має бути вжито додаткові заходи щодо захисту прав особи індивідуального характеру, а саме: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який скажник мав до порушення Конвенції; б) заходи, передбачені в рішенні Суду про дружнє врегулювання. Відновлення попереднього юридичного стану скажника здійснюється, зокрема, шляхом: а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторного розгляду справи адміністративним органом. На виконання вказаних вище правових норм у чинному КПК України передбачена можливість поновлення верховенства права та захисту прав особи за допомогою провадження у Верховному Суді України (глава 33 КПК України). Ця стадія кримінального процесу ґрунтується на Рекомендації № R 2000 р. Комітету Ради Європи, який зорієнтував уряди держав-учасниць на прийняття законів, якими було б врегульовано порядок перегляду справ і відновлення процесу на внутрішньодержавному рівні у зв'язку з рішеннями

Суду на користь заявника проти відповідного уряду. Ця Рекомендація пов'язана із справою *Paramichalopoulos and Others v. Greece*, у якій було визнано порушення прав людини і зобов'язано винну країну відновити становище, що мало місце до порушення [9]. На нашу думку, перегляд судового рішення вищою інстанцією зорієнтований виключно на

виправлення судової помилки, тоді як системи європейського демократичного характеру базуються, насамперед, на праві особи на перегляд справи вищим судом як одному з основних прав людини. Тому є дуже важливою норма, яка зазначена в ч. 2 ст. 445 КПК України, у якій йдеться про те, що однією із підстав для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили, є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. За слушним спостереженням В. Я. Марчака Верховний Суд України є основним суб'єктом діалогу між Судом і національною судовою системою. Він повинен адаптувати національну правову систему до норм Конвенції та правових позицій Суду. При ухваленні будь-якого рішення національний суд повинен брати до уваги норми міжнародних угод, які ратифіковані Верховною Радою України. Впливає й завдання Верховного Суду України унеможливити порушення прав людини при тому, щоб суди нижчого рівня тлумачили національне законодавство відповідно до міжнародних стандартів, а за необхідності їх застосовували [1, с. 143]. Заяву про перегляд судового рішення Верховним Судом України з аналізованої підстави, вправі подати особа, на користь якої ухвалено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною (ч. 2 ст. 446 КПК України). При цьому, варто підтримати тлумачення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ, який вказав, що відповідну заяву про перегляд можуть подати також і родичі померлої особи, щодо якої ухвалено таке рішення [10]. Позитивним моментом у чинному КПК України є збільшення строку звернення до Верховного Суду України із заявою про перегляд судового рішення з аналізованої підстави до трьох місяців (ч. 2 ст. 447 КПК), в той час як КПК України 1960 р. передбачав лише один місяць. Розширення можливостей звернутися до Верховного Суду України є виправданим з огляду на зміст засади верховенства права.

Отже, ефективність судового контролю за дотриманням прав людини у

кримінальному процесі полягає в тому, що суд, встановивши порушення процесуальних прав певного учасника кримінального судочинства, повинен забезпечити їх відновлення у розумний строк. На досудовому розслідуванні цю функцію покладено на слідчого суддю. Акцентовано, що сфера негайного судового контролю на досудовому провадженні не виправдано звужена, що не узгоджується із Конституцією України. Захист процесуальних прав сторін може бути здійснена через апеляційне та касаційне оскарження. Підстави для скасування чи зміни судових рішень на цих стадія провадження варто розширити. Позитивним є те, що особа має право звернутися за захистом свого права до Європейського Суду з прав людини, який своїм рішенням може зобов'язати Верховний Суд України переглянути рішення суду нижчої інстанції. Були виявлені резерви для вдосконалення чинного КПК та запропоновано заходи щодо його удосконалення. Перспективними вважаємо порівняльно-правові дослідження функціонування судового контролю у кримінальному судочинстві.

2.4. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини у діяльності органів державної влади: окремі аспекти щодо дотримання прав людини у кримінальному процесі України.

Проблема визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом кримінального процесуального права залишаються недостатньо дослідженими в юридичній науці.

Набрання 2006 року чинності Законом України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», ст. 17 якого встановила, що суди України застосовують при вирішенні справ Конвенцію і практику цього Суду як джерело права, підвищило актуальність питання про статус рішень цього Суду для національної правової системи [2]. До того ж актуальність проблеми, що досліджується в межах цієї статті, підтверджується ще й тим, що 13 квітня 2012 р. було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України. На наш погляд, на момент уведення в дію Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», ця норма Закону (ст. 19) породила і залишає не вирішеною дотепер низку правових колізій. Зокрема, чи означає це те, що 2006 р. увесь масив рішень Європейського суду з прав людини набув в Україні якості обов'язкового джерела права в Україні, а судові органи відтоді несуть обов'язок застосовувати і тлумачити Конвенцію лише так, як це робить Європейський суд з прав людини в аналогічних справах та про яку практику йдеться – лише про ту, що стосується України, чи всю практику Європейського суду з прав людини, а також про прецедентну (власне рішення у справах) чи усю практику (до якої належать адміністративні та процесуальні рішення)? Хоч ч.5 ст.9 КПК України зазначає, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [3]. Крім того, від моменту прийняття вищевказаного Закону, існує ціла низка підзаконних актів, як, наприклад: Указ Президента України «Про деякі

питання здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду у закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України» від 3 березня 2011 р. № 261, постанова Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 31 травня 2006 р. № 784, наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про представника Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини і регіональне відділення Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини» від 9 лютого 2007 р. № 44/5 та багато інших, що передбачають конкретні повноваження державних органів та установ, які задіяні в процесі застосування практики та виконання рішень Європейського суду з прав людини як джерела національного права.

У такому випадку слід звернути увагу на різноманітні погляди, котрі існують нині в юридичній науці з приводу цієї проблематики. Так, на думку К.В. Андріанова, рішення Суду, у тому числі у справах, у яких держава виступає відповідачем, однозначно не є обов'язковими для національних правозастосовних органів – безпосередньо в силу норм Конвенції як норм міжнародного права [4, с. 11]. О.В. Константий зазначає, що практику Європейського суду можна вважати офіційною формою інтерпретації основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим – джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні [5, с. 34]. Своєрідну думку з приводу цієї проблематики висловлює В.П. Кононенко, який дійшов висновку, що рішення Європейського суду з прав людини створюють прецедент тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [6, с. 13]. Заслуговує на увагу позиція тих авторів (С. П. Головатий, А. О. Селіванов), що визнають, у різних варіаціях, обов'язковий характер правових позицій, сформульованих у рішеннях Суду, для вітчизняного правосуддя у вирішенні схожих справ [7,

с. 28; 8, с. 3].

Водночас жодна з наведених наукових позицій не є до кінця переконливою, щоб стверджувати, що з наукового погляду практика Європейського суду з прав людини не може вважатися обов'язковим джерелом права для національної правової системи. Прийняття спеціального закону в Україні, що визнає практику Європейського суду з прав людини джерелом права, поки що не спричинило досить суттєвого застосування цієї практики національними правозастосовними органами.

Однак держави, які приєдналися до Конвенції про захист прав і основних свобод людини, визнавши обов'язковість рішень Європейського суду з прав людини, так чи інакше повинні сприйняти його практику та на законодавчому рівні врегулювати питання, пов'язані з формою права, у якій вони впроваджуються в їх правові системи. Це стосується й кримінального процесуального законодавства України.

Водночас у судовій практиці України відомі випадки, коли українські суди посилалися на практику Суду як на джерело права у винесенні рішень. Так, судова колегія Миколаївського апеляційного суду вперше в Україні під час розгляду касаційної скарги у цивільній справі керувалася положеннями ст.10 Конвенції та рішенням Європейського суду з прав людини у справі Лінгенс проти Австрії. Конституційний Суд України вперше посилається на рішення Європейського суду з прав людини у справі про смертну кару [9].

Так, Баштанським районним судом Миколаївської області застосовано положення Конвенції та практику ЄСПЛ в кримінальному судочинстві при розгляді кримінальної справи відносно Б., обвинуваченого за п.6 ч.2 ст.115 КК України. Вироком Баштанського районного суду від 06.903.2013 року Б. у вчиненні злочину, передбаченого ч.6 п.2 ст.115 КК України визнано невинним та виправданим. Даний вирок ухвалою колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Миколаївської області залишено без змін.

При розгляді даної справи суд послався на порушення ст.3 Конвенції з посиланням на рішення ЄСПЛ у справі «Душка проти України» та у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» в зв'язку з поганим поводженням з особою та заподіяння їй тілесних ушкоджень, що збігаються з часом перебування особи під вартою. Крім того, обставини справи свідчать про порушення обвинуваченого прав на захист під час досудового слідства, оскільки правоохоронні органи використали арешт Б., щоб зламати опір та скористатися уразливим станом для отримання зізнання у вчиненні злочину.

Порушення вимог ст. 3 Конвенції у справі було встановлено з огляду на те, що у справі було підтверджено отримання підсудним тілесних ушкоджень під час його перебування під вартою в Саксаганському райвідділі міліції м.Кривого Рогу, що підтверджується висновком експерта та не спростовуються постановами прокуратури.

На факт порушення вимог кримінально-процесуального закону співробітниками Саксаганського РВ КМУ УМВС України в Дніпропетровській області та Миколаївського РВ УМВС України в Миколаївській області, неналежний контроль прокуратури, що призвело до порушення Конституційних прав обвинуваченого апеляційний суд Миколаївської області відреагував шляхом ухвалення окремої ухвали на адресу прокурорів Миколаївської та Дніпропетровської областей про порушення прав і свобод обвинуваченого, застосування недозволених методів слідства, катувань з метою отримання визнавальних показань, незаконне його затримання.

При розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою відносно Л. слідчий суддя враховував вимоги п.п. 3 і 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та практику Європейського суду з прав людини, згідно з якими обмеження права особи на свободу і особисту недоторканість можливе лише в передбачених законом випадках за встановленою процедурою. Оскільки, під час розгляду клопотання, прокурором не надано доказів про недостатність застосування більш м'яких

запобіжних заходів для запобігання ризикам зазначених в клопотанні слідчим суддею в задоволенні клопотання було відмовлено і застосовано до підозрюваного більш м'який запобіжний захід у виді домашнього арешту.

Суддя Березнегуватського районного суду Миколаївської області під час розгляду кримінальної справи за обвинуваченням С. за ч. 1 ст.115 КК України виявив грубі порушення кримінально – процесуального законодавства старшим слідчим СУ УМВС України в Миколаївській області Щ., а саме вимоги ст.22 КПК України щодо всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи старшим слідчим не виконані, що призвело до незаконного притягнення С. до кримінальної відповідальності, хоча він має не спростоване алібі, оскільки в момент вчинення злочину знаходився в будинку № . по вул. К в селі Б. В району Х. області, а тому суд відреагував на це окремою постановою.

При розгляді справи в судовому засіданні обвинувачений стверджував, що його змушували зізнатися у вбивстві та били протягом допиту.

Статтею 3 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року визначено, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Одним із основних позитивних зобов'язань держав за статтею 3 Конвенції є обов'язок адекватно реагувати на факти жорстокого поводження з особами, які перебувають в межах їхньої юрисдикції. Таке реагування має здійснюватись державою у формі офіційного ефективного розслідування.

Європейський суд з прав людини у своїй прецедентній практиці постійно «нагадує, що стаття 3 Конвенції створює позитивний обов'язок ефективного розслідування заяви про жорстоке поводження». У рішенні у справі «Кобець проти України» Європейський суд сформулював цей обов'язок таким чином:

«Суд нагадує, що в тих справах, де особа висуває небезпідставну скаргу про те, що вона була піддана жорсткому поводженню з боку суб'єктів владних повноважень на порушення статті 3, це положення, якщо його тлумачити в світлі загального обов'язку держав відповідно до статті 1 Конвенції, вимагає за своїм змістом щоб було проведено ефективне офіційне розслідування. Таке розслідування, як і те, що проводиться до статті 2, має забезпечити можливість виявлення і покарання відповідальних осіб. Якщо б це не було так, загальна правова заборона катування та нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження і покарання, попри своє фундаментальне значення, була б неефективною на практиці, і в деяких випадках представники держави дістали би можливість фактично безкарно зневажати правами тих, хто перебуває під їхнім контролем».

Вироком суду від 20 березня 2013 року С. за обвинуваченням в скоєнні злочину, передбаченого ч.1 ст.115 КК України, визнано невинним і за недоведеністю його участі у вчиненні злочину по суду – виправдано.

Ухвалою апеляційного суду Миколаївської області від 26 червня 2013 року вказаний вирок залишено без змін.

Березанським районним судом у кримінальній справі за обвинуваченням Р. у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст.115 КК України – при винесенні вироку не взято до уваги показання свідка – начальника СВ Березанського РВ УМВС про те, що підсудний у ході бесіди, проведеної з ним за участю прокурора Березанського району, начальника Березанського РВ УМВС та захисника у лікарні після операції, визнавав свою вину у вбивстві потерпілої, оскільки зазначена бесіда проведена з порушенням вимог ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Березанський районний суд Миколаївської області послався на рішення Європейського суду з прав людини, а саме:

– рішення Європейського суду з прав людини від 29.11.1996 року у справі Саундерс проти Сполученого Королівства, в якому зазначено, що той факт, що заявник дав свідчення до висунення йому обвинувачень, не

виправдовує використання їх під час розгляду кримінальної справи через визнання такими, що порушують право не свідчити проти себе; - рішення Європейського суду з прав людини від 18.12.2008 року у справі «Луценко проти України», в якому зазначено, що достовірність доказів дуже сумнівна, якщо вони отримані з порушенням права не давати показань або не свідчити проти себе, та що право не свідчити проти себе, зокрема, передбачає, що сторона обвинувачення у кримінальній справі намагається довести вину обвинуваченого, не наводячи доказів, отриманих усупереч волі останнього із застосуванням методів примусу або пригнічення. Якщо виникають сумніви в достовірності певного джерела доказів, то відповідно його необхідно підтвердити доказами, отриманими з інших джерел.

У провадженні за клопотанням слідчого СВ Березанського РВ УМВС України в Миколаївській області про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту до підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.3 ст.185 КК України Ф. – з врахуванням вагомості наявних доказів про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення, тяжкості покарання, що загрожує підозрюваному у разі визнання його винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, стану здоров'я, міцності його соціальних зв'язків в місці постійного проживання: що підозрюваний проживає самотньо, що фактично житло, де проживає підозрюваний, не придатне для проживання, судом зазначено, що винесення заборони підозрюваному залишати житло у певний період доби може мати згубний вплив на його здоров'я, що відповідно до рішень Європейського Суду з прав людини у справі «Коваль проти України» від 12.02.2007 року (п.82), «Калашников проти Росії» від 15.07.2002 року (п.98), є порушенням ст.3 Конвенції про захист людини і основоположних свобод та в задоволенні клопотання про обрання Фоменку В.І. запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту відмовив, обравши підозрюваному більш м'який запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання.

Вознесенським міськрайонним судом Миколаївської області, встановлено, що у 2013 році розглянуто 10 кримінальних справ із застосуванням практики Європейського суду з прав людини.

Характерно, що посилання на практику Європейського суду містяться в більшій мірі в ухвалах слідчих суддів. Зокрема у семи ухвалах слідчого судді по 7 справах є посилання на рішення «Н.М. проти Туреччини» від 08.08.2006 року та «Смірнова проти Росії» від 24.07.2003 року. Усі перераховані справи – це подання слідчих органів про проведення обшуку за місцем проживання з метою виявлення будь-яких ознак скоєного злочину. Ухвалами по цих справах, слідчим органам було відмовлено у наданні дозволу на обшук житлових приміщень, оскільки усі справи було подані у один день і у всіх було посилання на одне кримінальне провадження, але пропонувалося провести обшук у різних осіб. Таким чином, слідчими органами не було надано достатньо доказів причетності осіб, зазначених у клопотаннях, до скоєння злочину.

У одній справі, суддя Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області посилався на рішення Європейського суду з прав людини, а саме справу «Білий проти України» від 21.10.2010 року. Так у справі за скаргою М. на постанову слідчого Вознесенської міжрайонної прокуратури Миколаївської області від 10.11.2011 року про відмову в порушення кримінальної справи відносно Г. за ознаками злочину ст. 365 КК України та Р. за ознаками злочину, передбаченого ст.ст. 365, 373 КК України, головуєчий суддя по справі прийшла до висновку, що у постанові слідчого Вознесенської міжрайонної прокуратури не надані пояснення виникнення тілесних ушкоджень у М. після затримання його працівниками міліції. Таким чином, є достатні підстави стверджувати, що постанова про закриття кримінальної справи, на яку оскаржує скаржник, підлягає скасуванню, а скарга – задоволенню.

У справі за обвинуваченням О. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України суд врахував, що практика Європейського суду з прав

людини вказує на необхідність оцінювати докази керуючись критерієм доведення «поза розумним сумнівом» (рішення ЄС у справі «Авшар проти Туреччини»). Таке доведення має впливати із сукупності ознак чи неспростовних презумпцій, достатньо вагомих, чітких і узгоджених між собою. Також має братися до уваги якість доказів, включаючи те, чи не ставлять обставини, за яких вони були отримані, під сумнів їхню надійність та точність (рішення ЄС у справі «Веренцов проти України» - п.86, «Яллох проти Німеччини»). Так, оцінюючи досліджені у судовому засіданні докази в їх сукупності, суд прийшов до переконання, що об'єктивних доказів того, що грабіж вчинений обвинуваченим О. був поєднаний з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої Д. - суду не надано. Показання потерпілої по справі не були послідовними і досить сильно різнилися, у той же час показання підсудного були послідовними. Один із свідків не бачив подій злочину, а пояснення іншого зовсім суперечать пояснення усім іншим учасникам процесу. У підсумку, суд перекваліфікував злочин з ч.2 ст. 186 на ч.1 ст. 186 КК України та засудив підсудного до 3 років позбавлення волі та призначив умовний термін 1 рік і 6 місяців.

У справі за обвинуваченням Б. у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст. 307 КК України, суд посилається на практику Європейського суду, а саме п.46 та п.47 Рішення Європейського Суду з прав людини від 15.12.2005 року у Справі «Ваньян проти Російської Федерації» – Конвенція не забороняє посилення на інформацію, отриману від анонімних інформаторів, на стадії попереднього розслідування і коли цього вимагає характер злочину. Інша справа – подальше використання їх показань судом в якості підстави для визнання винним. Втручання таємних агентів має бути обмеженим і забезпеченим відповідними гарантіями, навіть у випадках боротьби з обігом наркотичних речовин. Вимоги справедливого судового розгляду по кримінальних справах, які містяться у статті 6 Конвенції, ведуть до того, що публічні інтереси у сфері боротьби з обігом наркотичних речовин не можуть служити підставою для використання доказів, отриманих в

результаті провокації з боку міліції. Якщо злочин було імовірно спровоковано діями таємних агентів, і ніщо не припускає, що він був би вчинений і без будь-якого втручання, то ці дії вже не є діяльністю таємного агента і представляють собою підбурювання до вчинення злочину. Подібне втручання і використання його результатів у кримінальному процесі можуть призвести до того, що буде непоправно підірваний принцип справедливості судового розгляду. А також згідно із п.92 Рішення Європейського Суду з прав людини від 02.10.12 року по справі «Веселов та інші проти Російської Федерації» суд зазначив, що будь-яка негласна інформація повинна відповідати вимозі, що слідство має вестися в цілому в пасивній формі. Це виключає, зокрема, будь-які дії, які можуть тлумачитися як здійснення тиску на заявника з метою вчинення ним правопорушення, наприклад, прояв ініціативи в контактах із заявником, повторні пропозиції, незважаючи на його початкову відмову, наполегливі нагадування, підвищення ціни вище середньої. Таким чином, суд вважав, що практика проведення оперативних закупівель наркотичних засобів та використання їх результатів у кримінальному провадженні за обвинуваченням Б. у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст.307 КК України, – у даному випадку не відповідає вимогам ст.6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і мала місце провокація вчинення злочину. При вивченні інших доказів, суд врахував, що відповідно до п.п.54, 55 Рішення Європейського Суду з прав людини від 21 жовтня 2010 року у справі «Корнев і Карпенко проти України» – докази мають, як правило, подаватись у відкритому судовому засіданні у присутності обвинуваченого з розрахунку на аргумент у відповідь. З цього правила існують винятки, але вони не можуть порушувати права захисту. Тому незабезпечення стороною обвинувачення допиту в судовому засіданні легендованої особи Р., яка безпосередньо придбала у обвинуваченого Б. наркотичні засоби, – ставить під сумнів законність проведення такої оперативної закупки у обвинуваченого. У підсумку, обвинуваченому було призначено покарання

нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції статті 307 ч.2 КК України та застосовано ст. 75 КК України.

Кривоозерським районним судом було винесено 3 ухвали по 2-х кримінальних справах з посиланням на рішення Європейського суду з прав людини.

При проведенні судового слідства по кримінальній справі за обвинуваченням А. в скоєнні злочину, передбаченого ч.2 ст.307 КК України, у відкритому судовому засіданні виникла необхідність з'ясувати обставини, що мають істотне значення для справи, а саме допитати особу, яка проводила оперативну закупівлю наркотичних засобів у підсудного. 05.02.2013 року Кривоозерським районним судом винесено постанову, в якій з посиланням на гарантії права на справедливий судовий розгляд та окремі принципи щодо дослідження та оцінки доказів, напрацьованих практикою Європейського суду з прав людини, використання в суді показань свідків, попередньо допитаних в поліції, можливо, якщо при цьому дотримуються права сторони захисту, що передбачає забезпечення обвинуваченому можливості висловити свої заперечення стосовно показань свідка і допитати його під час дачі показань або на пізнішій стадії розгляду справи.

Крім того, відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основних свобод, яка згідно положень ст.9 Конституції України є частиною національного законодавства, гарантовано право на справедливий судовий розгляд, кожний обвинувачений у скоєнні кримінального злочину повинен мати можливість для підготовки свого захисту, в т.ч. і допитувати особу, яка свідчить проти нього.

Виходячи з наведеного, суд прийшов до висновку, що допит особи, яка проводила оперативну закупівлю наркотичних засобів, істотно забезпечить підсудному право на захист, тому у справі за обвинуваченням А. відновлено судове слідство та зобов'язано начальника Кривоозерського РВ УМВС України в Миколаївській області забезпечити явку до Кривоозерського районного суду Миколаївської області особи, яка проводила оперативну

закупку наркотичних засобів, для допиту в якості свідка та особа була допитана судом.

Отже, на підставі проведеного аналізу, можна зробити висновок, що при розгляді кримінальних справ, проваджень та матеріалів, судами Миколаївської області протягом 2013-2018 років практика Європейського суду з прав людини застосовувалась частіше, ніж у 2012 році, треба відзначити, що таке застосування практика Європейського суду та дотримання судами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, позначається на ефективності та справедливості правосуддя при розгляді справ.

Як зазначає Суд у документі Ukraine Country Profile Factsheet, у 2017р. він розглянув 5 792 звернень проти України, 5 711 з яких були оголошені неприйнятними або відхилені. Він виніс 51 рішення (по 81 зверненню), 50 з яких встановили принаймні одне порушення Європейської конвенції про права людини. Ці звернення в основному стосувались порушень, скоєних українською правоохоронною системою, судовою системою, пенітенціарною системою та силовими відомствами.

Загалом, згідно ECtHR Facts and Figures 2017, майже половина з приблизно 64 850 звернень у 2017р. були подані проти однієї з трьох країн: України, Російської Федерації та Туреччини.

Прецеденти та поточні справи Суду, а також узагальнені ЄСПЛ дані за країнами можна знайти тут:

- <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c>.

Враховуючи вищевикладене, важливим є розуміння, чи узгоджується з європейськими стандартами, зокрема з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і Протоколами до неї, новий КПК України. Хоч жодна система правосуддя ніколи не зможе гарантувати, що нікого не буде засуджено і покарано помилково, слід докладати ретельних зусиль з тим, щоб такий ризик звести до цілковитого мінімуму і щоб метою забезпечення «правосуддя» не користувалися для виправдання неправомірних засобів її

досягнення. Оскільки коло дотичних до кримінально-процесуального права питань, через які Європейський суд з прав людини встановлював порушення Конвенції, зокрема і в справах щодо України, є досить великим, безперечно, одним із важливих завдань при ухваленні нового КПК стало усунення положень, які або ж є вочевидь несумісними з вимогами Конвенції, або занадто легко інтерпретуються та застосовуються так, щоб ці вимоги порушити. Утім, в основі багатьох порушень лежить не закон, а практика. Вирішити цю проблему почасти можна, якщо чітко передбачити в законі неприпустимість такої практики, проте її вдасться викоринити або істотно зменшити, якщо здійснюється дієве навчання щодо нових норм, а також постійно докладаються зусилля для формування такого підходу до кримінального процесу, який відповідає Конвенції.

Отже, європейська правова система захисту прав людини надає великого значення контрольним механізмам їх забезпечення та належної реалізації у сфері кримінального процесу. Доступ зацікавлених осіб до судових механізмів правового захисту – лейтмотив Конвенції та рішень ЄСПЛ. Тож у світлі європейських стандартів судовий контроль виступає неодмінною процесуальною гарантією забезпечення на досудових стадіях кримінального провадження прав, свобод та інтересів осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення, і, насамперед, права на свободу та особисту недоторканість. Норми Конвенції та рішення ЄСПЛ мають якнайшвидше стати основою сучасної вітчизняної судової практики. Їх урахування в діяльності слідчого судді – його прямий обов'язок, що визначений Конституцією України, КПК України та Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Здійснення такого контролю з урахуванням «живої» європейської практики сприятиме розвитку України як правової держави [18, с. 78].

Висновок до розділу 2

Про вплив глобалізації на права людини можна говорити дwoяко. З одного боку, глобалізація прискорює процеси економічного розвитку. Крім того, більш космополітична та відкрита міжнародна система повинна розширювати свободу індивідів і збільшити їх можливості щодо реалізації та захисту своїх прав. З іншого боку, переваги від процесів глобалізації розподілені нерівномірно.

В сучасних умовах можна сміливо говорити про зменшення ролі держави у сфері регулювання прав людини. Держава втрачає своє панівне становище в цьому питанні через появу «нестандартних» систем управління. Оскільки світова управлінська система змінюється, то й повною мірою контролювати та захищати права держава в умовах кризи суверенітету не може. Традиційні методи соціального захисту стають менш ефективними, оскільки із розвитком суспільства стали застарілими. Повноваження і легітимність національної держави ставляться під сумнів, оскільки уряди вже нездатні самотійно задовольнити вимоги своїх громадян. Контроль у сфері охорони та захисту прав людини отримують нові актори, що володіють значним управлінським потенціалом в суспільстві, що активно глобалізується.

Отже, міжнародно-правовий захист в умовах глобалізації являє собою сукупність не тільки державних, але й міжнародних правоохоронних органів, що забезпечує повний і обґрунтований розгляд справ, щодо порушення прав і свобод. Глобалізація прав людини також становить собою універсалізацію прав людини. Глобалізація сприяє універсалізації прав людини з метою забезпечити загальний правовий порядок, оскільки саме це є основою для боротьби з глобальними проблемами та світовими викликами. У міжнародному праві питання універсалізації прав людини, в принципі, не оспорюється, однак не можна сказати, що у науці розроблений єдиний підхід щодо цього поняття. Зокрема в науці існує суперечка в чому саме проявляється універсалізація: у декларуванні єдиних стандартів у галузі прав

людини, у одноковому застосуванні прав людини чи створені єдиних механізмів їх захисту і забезпечення. На мою думку саме при поєднанні всіх 3 аспектів можна говорити про існування універсализації прав людини.

Тобто, універсализація прав людини – це процес нормативного закріплення на національному рівні встановлених на міжнародному та загальносвітовому рівнях єдиних стандартів прав людини, а також запровадження універсальних механізмів їх реалізації, забезпечення та захисту [5, с. 123].

Як бачимо, глобалізація значною мірою впливає на права людини, сприяє їх розширенню та захисту. Глобалізація прав людини триває й сьогодні, адже деякі держави не бажають цього і чинять певний супротив. Але все міжнародне співтовариство має прагнути до встановлення тієї рівності, що закріплена в статті 1 Загальної декларації прав людини і повинно направити всі сили на її встановлення і гарантування.

РОЗДІЛ 3. СУТНІСТЬ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

На нашу думку, вільне здійснення людиною своїх прав можна назвати свободою. Свобода – це можливість людини діяти відповідно до свого волевиявлення і робити все, що не заборонено законом і не наносить шкоди іншим людям. В.М. Тертишник говорить про свободу як про найцінніше надбання людини [3, с. 149]. Отже, свобода можлива лише тоді, коли вона не обмежує права інших громадян і не є заборонена законом.

Обов'язок контролювати допустимі межі свободи кожного громадянина покладений на державу. Постає питання про визначення конкретних законних меж цієї свободи, а також засобів її виміру. О.В. Негодченко називає право мірою свободи і зміст його бачить у тому, щоби узгодити свободу окремої людини зі свободою інших членів суспільства, дотримуючись принципу рівності [4, с. 41]. Процес історичного розвитку людини значною мірою залежить від обсягу її прав і свобод, визначає її соціальні можливості і блага, забезпечуючи характер життєдіяльності, систему взаємодій, відносин людей у суспільстві. Тому проблема захисту прав людини завжди була предметом гострих класових сутичок, які провадилися за володіння правами, за їх розширення, закріплюючи статус людини у суспільстві.

Історія свідчить, що необхідні постійні зусилля для підтримання й удосконалення механізму захисту прав та свобод людини [5, с. 24]. Ідея зростання важливості прав людини у системі соціальних цінностей передбачає поглиблене вивчення всіх можливостей оптимального забезпечення їх реалізації у боротьбі зі злочинністю. Застосування нових, у деяких випадках нетрадиційних заходів боротьби, передбачає окремі обмеження прав і свобод громадян. Йдеться про можливість такого обмеження на визначений строк як необхідного для здійснення загальнодержавних інтересів боротьби зі злочинністю [6, с. 107]. Отже, права і свободи людини не є безмежними. Якщо людина в процесі реалізації своїх

прав і свобод посягає на права і свободи інших людей, у такому випадку врегулювання конфлікту інтересів є обов'язком держави. Ефективним інструментом у діяльності щодо охорони прав і свобод громадян виступає кримінальне судочинство. У кримінальному судочинстві дотримання прав і свобод має специфічний зміст, оскільки закон дозволяє застосування заходів обмеження цих прав у передбаченому ним порядку. Діяльність органів досудового розслідування пов'язана із застосуванням до підозрюваних, обвинувачених, а також інших учасників заходів процесуального примусу. Забезпечення прав людини потребує судового контролю за діяльністю поліцейських і спеціальних оперативно-розшукових служб, бо саме тут вірогідність порушення прав людини є найвищою, тому що ці заходи здійснюються таємно, а значить безконтрольно [7, с. 181].

Відповідно до норм міжнародного права їх здійснення можливе лише за вмотивованим рішенням суду і на підставах і в порядку, встановлених законом. Обмеження прав і свобод, проголошених Загальною декларацією прав людини, допускається лише з метою забезпечення, визнання і поваги прав і свобод інших та задоволення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту у демократичному суспільстві. У пункті 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначається, що кожна затримана особа в терміновому порядку доставляється до судді чи іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення [8, с. 98].

Можливість застосування заходів процесуального примусу передбачена і в Конституції України, яка дозволяє застосовувати такі заходи, як арешт, тримання під вартою, проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення огляду чи обшуку, прослуховування телефонних розмов, накладення арешту на поштовотелеграфну та іншу кореспонденцію не інакше, як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом (ст. 29-31).

Конституція України передбачає значну кількість випадків, коли обмеження прав і свобод є допустимими. Такими обмеженнями можуть бути, зокрема, необхідність: запобігти злочинів чи його припинити; врятувати життя та майно людей; здійснити безпосереднє переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину; з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи; забезпечити інтереси національної безпеки, територіальну цілісність, громадський порядок, економічний добробут; забезпечити охорону здоров'я і моральність населення, захистити репутацію або права і свободи інших людей; запобігти розголошенню інформації, одержаної конфіденційно; підтримати авторитет і неупередженість правосуддя тощо. Будь-які обмеження прав та свобод людини і громадянина встановлюються лише законом.

Згідно з ч. 2 ст. 64 Конституції України окремі тимчасові обмеження прав і свобод можуть встановлюватись в умовах воєнного або надзвичайного стану. Ці підстави загального характеру можуть використовуватись для значної групи прав і свобод, однак дозволяється встановлювати лише окремі обмеження на певний строк. У чинному кримінально-процесуальному законодавстві встановлені законом обмеження прав і свобод людини розглядаються як заходи процесуального примусу, які застосовуються у разі потреби під час розслідування кримінальних справ з метою забезпечення дієвості кримінального провадження, встановлення об'єктивної істини у справі, забезпечення виконання суб'єктами кримінального процесу своїх обов'язків, забезпечення доказів, цивільного позову, можливої конфіскації майна, недопущення можливості уникнути слідства та суду і т. ін. Усі ці заходи можна об'єднати під спільною назвою: заходи щодо обмеження суб'єктивних прав та свобод людини.

У чинному кримінально-процесуальному законодавстві заходами процесуального примусу є насамперед заходи забезпечення кримінального провадження, до яких відносяться запобіжні заходи та інші заходи забезпечення кримінального провадження, а також примусові слідчі

(розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії. Застосування заходів процесуального примусу завжди пов'язане з обмеженням прав і свобод людини. В.М. Тертишник вважає допустимість застосування примусових і запобіжних заходів у разі крайньої необхідності принциповим положенням, згідно з яким застосування таких заходів повинно допускатись лише в разі крайньої необхідності, з метою забезпечення правосуддя, якщо цього не можна досягнути іншими засобами, а заподіяна примусовими заходами шкода буде меншою, ніж відвернута [3, с. 321-327].

Цей принцип впливає з Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 р., у якому зазначається: працівники правоохоронних органів, у тому числі й ті, що здійснюють розслідування, зобов'язані поважати й захищати гідність та права людини; застосовувати примусові заходи тільки у разі крайньої необхідності і в тих межах, у яких це потрібно для виконання обов'язків [9, с. 62-63]. Закон не дає визначення поняття заходів процесуального примусу.

Критерієм визначення цього поняття можна вважати наявність державного примусу (фізичного або психічного). Одним із перших визначення державного примусу дав Б.Т. Базилев у 1968 р., він розглядав примус як фізичний або психічний вплив шляхом спричинення особистих, матеріальних або моральних обмежень з метою підпорядкування вимогам держави [10, с. 18]. В.М. Корнуков розглядав кримінально-процесуальний примус з іншої точки зору, а саме як сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом засобів примусового впливу, покликаних забезпечити виконання обов'язків учасниками процесу і належне здійснення завдань кримінального судочинства [11, с. 7].

Отже, В.М. Корнуков, на відміну від Б.Т. Базилева, визначає основну ознаку кримінально-процесуального примусу – те, що примусові заходи встановлюються законом. Окрім того, він значно конкретизує поняття мети застосування примусу. Заслуговує на увагу визначення кримінально-

процесуального примусу, запропоноване З.Ф. Ковригою, яка розглядала примус як метод державного впливу, що виражається в кримінально-процесуальних засобах, спрямованих на вирішення завдань кримінального судочинства [12, с. 30].

Продовжуючи дослідження цього питання, В.М. Ахпанов піддає критиці визначення Б.Т. Базилєва, назвавши його недостатньо повним, оскільки його правореґулюючий характер залишається в тіні, і пропонує розглядати державний примус як один з методів регуляції суспільних відносин. Таке розуміння сутності примусу дозволяє виділити в ньому найбільш характерну, основну якість, яка поєднує в собі як цільове, так і інструментальне призначення заходів примусу. Цільове призначення розглядається ним як сукупність задач, що вирішуються за допомогою державного примусу. Інструментальне призначення примусу обумовлює вибір і оперування специфічними засобами і способами з метою досягнення завдань, які поставлені. Під процесуальним примусом В.М. Ахпанов розуміє метод кримінально-процесуального регулювання, що виражається в закріплених нормами закону специфічних способах впливу на учасників процесу, спрямованих на безперешкодне досягнення цілей і завдань кримінального судочинства [13, с. 7].

Вдалим також вважаємо визначення кримінально-процесуального примусу, яке дав російський вчений В.Г. Капустянський, назвавши його сукупністю передбачених законом заходів примусового впливу, покликаних забезпечити належне виконання учасниками кримінального процесу своїх обов'язків у ході розслідування злочинів і судового вирішення кримінальних справ у відповідності до завдань кримінального судочинства [14, с. 17]. На нашу думку, два останніх визначення найбільш повно розкривають суть поняття кримінально-процесуального примусу.

Щодо ознак кримінально-процесуального примусу, то ними є: 1) державновладний характер відносин, що виникають, розвиваються і припиняються в ході застосування і припинення конкретних заходів

примусу; це – владовідносини; 2) примус пронизує все провадження у кримінальних справах; 3) примус може полягати у фізичному, матеріальному або моральному (психологічному) впливі державного органу на суб'єкта кримінального процесу; 4) він завжди пов'язаний із певними обмеженнями прав і свобод суб'єктів процесу; 5) застосовується в разі, якщо авторитету закону і переконання в необхідності виконання приписів норм права є недостатньо; 6) заходи примусу застосовуються всупереч волі та бажанню суб'єктів; більше того, вони спрямовані на придушення волі, бажань і дій.

В.Г. Капустянський до основних ознак кримінальнопроцесуального примусу відносить: 1) застосування їх тільки у сфері кримінального судочинства; 2) особи, до яких цей примус може застосовуватись, підстави, умови, форми, межі і порядок його застосування точно регламентовані кримінально-процесуальним законодавством; 3) законність і наявність підстав до застосування кримінальнопроцесуального примусу забезпечуються системою політичних, економічних, правових гарантій особи, суворим наглядом з боку прокуратури і суду [14, с. 16].

Однією з ознак кримінально-процесуального примусу є те, що він застосовується в разі неспівпадіння волі суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності з волею держави, яка виражається у встановленні певних процесуальних обов'язків. У такому разі примусові заходи покликані забезпечити виконання завдань кримінального судочинства шляхом фізичного, матеріального чи морального впливу на його суб'єктів. Немає примусу там, де процесуальні обов'язки виконуються добровільно в силу розуміння суб'єктом права доцільності та справедливості вимог, що висуваються щодо нього, тобто на високо розвиненій правосвідомості [15, с. 5].

Висновок до розділу 3

Отже, беручи до уваги основні ознаки кримінально-процесуального примусу, його, на нашу думку, слід визначити як вид державного впливу на суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності у вигляді передбачених законом засобів процесуального впливу з метою забезпечення належної поведінки суб'єктів у разі їх відмови від підкорення державній волі в контексті виконання завдань кримінального судочинства. Ф.М. Кудін до принципів застосування примусу відносить законність, обґрунтованість, поєднання примусу з переконанням, охорону прав і законних інтересів особи, щодо якої застосовується примус; здійснення прокурорського нагляду та судового контролю за застосуванням примусу [16, с. 139-142]. Науковець цілком правильно визначає основні вимоги до примусу, які полягають у застосуванні його в порядку і на підставах, встановлених законом, забезпеченні прав і законних інтересів особи шляхом зазначених у законі гарантій недопущення їх порушень, а також суворого контролю за їх дотриманням з боку прокуратури і суду.

На думку Г.Н. Ветрової, застосування примусових заходів повинно здійснюватись у відповідності до демократичних принципів кримінального процесу і перш за все до принципу законності. Це означає, по-перше, застосування примусових заходів, лише передбачених нормами права; по-друге, вповноваженими на те учасниками процесу; по-третє, до вказаних у законі суб'єктів; по-четверте, на підставі винесеного процесуального акту; по-п'яте, застосування заходів примусу суворо на підставі і в порядку, вказаному у законі.

Дотримання прав громадян при застосуванні заходів процесуального примусу гарантується можливістю оскарження дій і рішень суду, прокурора, слідчого і особи, що проводить дізнання [15, с. 20]. Вважаємо позицію згаданих авторів цілком переконливою. Однак, на нашу думку, їх перелік слід доповнити принципом винятковості застосування примусу, оскільки саме така вимога міститься у міжнародних документах. Цей принцип

повинен означати можливість застосування примусу лише тоді, коли інших методів впливу, таких як авторитету закону чи переконання, виявилось недостатньо для забезпечення виконання завдань кримінального судочинства.

Хоча забезпечення прав і свобод і є головним обов'язком держави, у певних визначених законом випадках вона дозволяє обмеження, іноді і суттєве, зазначених прав і свобод. Для цього в кримінальному судочинстві існує інститут засобів процесуального примусу, за допомогою якого держава створює необхідний баланс між обсягом прав і свобод різних людей шляхом недопущення свавільного, безкарного порушення прав однієї особи іншою.

Однак у цьому процесі державні органи, що наділені повноваженнями щодо застосування примусових заходів, нерідко самі порушують права і свободи суб'єктів кримінального процесу. Державі необхідно створити відповідний механізм недопущення таких порушень. У цьому процесі велику роль відіграють норми міжнародного права, у яких розроблені дієві принципи та підходи до захисту прав і свобод.

ВИСНОВКИ

Сьогодні у кримінальному провадженні механізм захисту, як підсистема механізму забезпечення прав і свобод людини, є, на нашу думку, пріоритетним напрямком діяльності правоохоронних органів щодо відновлення порушеного права та неприпустимості такого порушення, а також створення відповідних правових гарантій. Це пов'язано з тим, що обмеження або порушення будь-якими суб'єктами прав та свобод особи зумовлює необхідну сукупність суб'єктивних прав, правових механізмів, правових інститутів, які б давали можливість особі захистити свої права перед державою, її органами, змусити підприємства, установи, організації, посадових осіб виконувати вимоги Конституції і законів України.

Самі заходи захисту є первинною захисною реакцією на самий факт відхилення від охоронних заходів, мають завдання примусити зобов'язану особу виконувати обов'язки, покладені на неї законом. Крім того, захист прав є об'єктивною необхідністю, оскільки всі права, надані особистості і не забезпечені необхідними засобами захисту у випадку їх порушення, є лише «декларативними правами».

Отже, забезпечення прав людини у кримінальному провадженні полягає в наданні відповідному суб'єкту, який залучається чи допускається у дане провадження ефективних засобів захисту у випадку їх порушення. І це цілком логічно, адже про ефективне забезпечення будь-якого права може йтися лише тоді, коли існує ефективний механізм його захисту. У свою чергу механізм захисту має свою структуру: - по-перше, право на захист, що визначається як передбачена Конституцією України й іншими законами можливість людини використовувати для захисту свого права власне дозволені законом дії або звернутися до компетентних державних або міжнародних органів (організацій) з вимогою примусити зобов'язану особу до правомірного обов'язкового поведіння (право на користування будь-якими передбаченими законом процесуальними правами і процедурами, встановленими для конкретної форми захисту права; право на оскарження в

судовому порядку рішення компетентного органу в конкретній справі тощо); по-друге, форми захисту, які визначаються як регламентований правом комплекс особливих процедур, здійснюваних правозастосовними органами (наприклад судом, прокурором) і самою уповноваженою особою у межах правозахисного процесу і спрямованих на поновлення (підтвердження) порушеного (оскарженого) права; -по-третє, примусові засоби захисту.

Вони являють матеріально-правові та процесуальні норми і процедури, використовувані юрисдикційними органами на вимогу уповноваженої особи для примусового поновлення його порушеного (оскарженого) права. Зазначимо, що у кримінальному провадженні механізм захисту конституційних прав громадян повинен діяти постійно, оскільки його пасивність і бездіяльність може призвести до суспільно небезпечних наслідків, які можуть виявитися у масових обмеженнях та порушеннях прав і свобод, у занепаді загальнолюдських гуманістичних цінностей, у зростанні правового нігілізму, що зрештою призводить до порушення засад законності, рівності громадян перед законом і судом та ін.

Призначення механізму захисту конституційних прав громадян у кримінальному провадженні полягає у зростанні поваги до людської гідності, її особистого життя, безперечного і невідкладного вжиття відповідних заходів у випадках порушення прав і свобод особи. С. Шевчук, на нашу думку, досить правильно зазначає, що питання захисту прав людини та приведення української системи цього захисту як за формою, так й за змістом, до європейського рівня, хоча би стосовно мінімальних стандартів, що гарантуються Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод 1950 р. та практикою Європейського суду з прав людини, є, по суті, нашим першим важливим європейським іспитом відданості нашої правничої еліти європейським правовим ідеалам та цінностям. Позитивне складання цього іспиту необхідне не лише для задоволення євроінтеграційних прагнень України та її вступу до Європейського Союзу. Це насамперед потрібно нашим громадянам, фізичним та юридичним

особам, які щоденно потерпають від порушення своїх прав та свобод [13, с.8]. Загальними суб'єктами системи забезпечення і захисту конституційних прав і свобод людини є різноманітні державні інституції та силові структури (СБУ, МВС, прокуратура, суди загальної юрисдикції тощо). У кримінальному ж провадженні, на нашу думку, за сферою дії захист прав і свобод особи поділяється на внутрішньодержавний, що здійснюється за допомогою внутрішньодержавних засобів захисту прав і свобод особи, і міжнародний, що здійснюється на основі загальновизнаних засад і норм, які регулюють сферу захисту прав і свобод особи міжнародними установами і організаціями, що наділені відповідними функціями і повноваженнями. Отже, внутрішньодержавний захист прав і свобод особи поділяється за суб'єктами здійснення цього захисту на: - судовий; - прокурорський; - захист конституційних прав громадян захисником; - захист Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини; - захист прав людини і громадянина громадськими правозахисними організаціями. Міжнародно-правовий захист конституційних прав громадян порушених під час кримінального провадження знайшов своє відображення в діяльності Європейського Суду з прав людини. Дані суб'єкти виконують, установлюють конкретні юридичні механізми та процедуру захисту особи, яка залучається у кримінальне провадження, діють лише на підставах, в обсязі, які передбачені Конституцією, КПК та іншими законами України, оскільки їх повноваження, функції, права та обов'язки підпорядковані, зрештою, служінню особі, суспільству та державі.

Діяльність відповідних суб'єктів виражається в правових і організаційних заходах спрямованих на: - захист людини, її життя, здоров'я, прав, свобод та законних інтересів незалежно від віку, статі, національної, расової приналежності, мови та ін.; - недопущення (припинення) у своїй діяльності незаконних обмежень і порушень прав, свобод та законних інтересів громадян (звільнення необґрунтовано заарештованого чи затриманого та ін.); - забезпечення необхідних умов реалізації громадянами

певних прав, свобод та законних інтересів. - скасування незаконного правозастосовного акту та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів особи (напр., постанови про порушення кримінальної справи та ін.); - відшкодування шкоди, завданої в результаті незаконного обмеження прав особи; - притягнення особи, винної у вчиненні правопорушення, до відповідальності. В той же час необхідно визначитись з тим, хто потребує захисту прав і свобод у кримінальному провадженні.

Такими суб'єктами, на нашу думку, є: - по-перше, це особи, яким безпосередньо або побічно завдано шкоду від злочину: потерпілий, цивільний позивач, а також їх представники і правонаступники; - по-друге, це суб'єкти, яким надано право на захист від підозри, обвинувачення чи цивільного позову: підозрюваний, обвинувачений, підсудний, цивільний відповідач; - по-третє, захист прав і свобод може знадобитися і тим, кого не обвинувачують, не підозрюють і не припускають такими, що зазнали шкоди від злочинів, але притягують до участі в слідчих і судових діях для отримання від них або з їх участю інформації про обставини справи: свідки, власники приміщень, де провадиться обшук, виїмка, арешт майна, предметів, що вилучаються, документів тощо.

Як бачимо, захисту підлягають не співпадаючі, іноді протилежні за формою і змістом види діяльності: захист від злочину і захист від кримінального переслідування. З урахуванням вищезазначеного можна визначити, що об'єктом юридичного захисту у кримінальному провадженні є права людини, а суб'єктами можуть виступити держава, спеціальні органи, (посадові особи), а також сама людина.

Отже, механізм захисту прав особи у кримінальному провадженні – це внутрішня узгоджена структура відповідних органів, установ, посадових осіб, що впливають на його хід і наслідки, а також осіб, які допускаються чи залучаються у розслідування і розгляд кримінальних справ з метою поновлення необґрунтовано обмежених чи незаконно порушених конституційних прав осіб. Для того ж, щоб цей механізм ефективно

працював, щоб права людини реалізовувалися на практиці, не залишалися декларацією, для їх реального відтворення необхідно, щоб кожен хто залучається у кримінальне провадження умів ними користуватися. При цьому відповідні права повинні забезпечуватися державою, бути вищою цінністю. Як слушно зауважує І.Я. Дюрягін, право на захист подібно до зброї: якщо воно необхідно, потрібно вміти ним користуватися [14, с.49]. Саме цю потребу й обумовлюють зв'язок прав і свобод з усіма аспектами правоохоронної діяльності. В той же час зазначимо, що в нашому суспільстві все таки існує дуже багато проблем щодо забезпечення і захисту прав людини. Як зазначає Президент України В. Ющенко, сфера кримінальної юстиції в Україні до цього часу залишається заручницею радянської каральної системи. Кримінальна юстиція продовжує функціонувати як механізм переслідувань, а не інститут захисту і відновлення порушених прав громадян. Вона є джерелом загрозливих авторитарних тенденцій у суспільному житті [15].

Незважаючи на кількість державних органів, що забезпечують і захищають права та свободи людини у кримінальному провадженні дві третини громадян не вважають Україну державою, у якій дотримуються прав і свобод людини [16, с.5]. Це пов'язано переважно з тим, що наша практика державного життя історично була заснована здебільшого на зневазі до звичайної людини, ніж на пошані до особистості. На відміну від України, проведене опитування громадян 12 держав Європейського співтовариства показало, що перше місце за шкалою довіри громадян по сідає саме поліція – 70 %, випереджаючи Європейський Союз – 59 %, збройні сили – 58 %, систему освіти – 56 %, церкву – 54 %, телебачення і радіо – 53 %, систему соціального страхування – 49 %, місцеву владу – 47 %, парламенти – 43 %, пресу – 38 %, міжнародні компанії – 37 %, профспілки – 36 % та індустрію реклами – 24 % [17, с.261-262]. Аналіз прийнятих протягом останніх років нормативних, у першу чергу законодавчих, актів у галузі захисту конституційних прав дає підстави стверджувати, що: 1) кількість правових

актів всіх рівнів зростає, але в той же час ефективність організаційного механізму у сфері захисту конституційних прав не покращується; 2) зближення, що спостерігається у розумінні міжнародних та національних підходів у правоустановчій діяльності, практично не зачіпає організаційного механізму правореалізації; 3) законодавче регулювання охоплює все більш широке коло конституційних правовідносин, проте в той же час істотно відстає реалізаційна діяльність правоохоронних органів. Отже, місце України у світовому співтоваристві залежить від того, чи стане український громадянин, його права і свободи частиною загальнонаціональної ідеї і чи буде вона втілена в життя, оскільки в ХХІ ст. майбутнє належить тим країнам, в яких головною турботою влади є людина, належне забезпечення, захист її прав і свобод. Тому в сучасних умовах ми повинні усвідомлювати, що захист прав і свобод людини є необхідною умовою і стратегією стійкого розвитку нашої країни на демократичних засадах, створенням гарантій проти повернення суспільства назад до тоталітаризму, одним із ключових факторів побудови у нас демократичної, правової, соціальної держави. Лише особи, які користуються всіма правами та свободами, можуть гідно себе почувати в державі, розуміти громадянином якої Великої держави він є, бути повноправними членами суспільства і розуміти свою захищеність від будь-яких протиправних зазіхань.

Сьогоднішніми завданнями держави повинно бути створення дієвих механізмів охорони й захисту прав та свобод людини, систематизація та вдосконалення законодавства; зміцнення начал громадянського суспільства та зміцнення державно-правової системи; вдосконалення практики правотворення, правореалізації і контролю за виконанням закону; підвищення рівня правової культури, правосвідомості громадян і подолання правового нігілізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави та права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.
2. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. – К., 2000. – 17 с.
3. Темченко В. Поняття та зміст форм забезпечення прав людини і основних свобод у міжнародних та правових актах / В. Темченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 8. – С. 82–84.
4. Шадрин В. С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений / В. С. Шадрин. – Волгоград : Изд-во Волгогр. юрид. ин-та МВД России, 1999. – 228 с.
5. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России : учеб. пособ. / Л. Д. Воеводин. – М. : Изд-во МГУ, Издат. группа ИНФРА М-НОРМА, 1997. – 304 с.
6. Радзівська В. В. Щодо правового визначення поняття «механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина» / В. В. Радзівська // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 3. – С. 149 – 152.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково–практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
8. Оборотов Ю. Дослідження цінності держави як актуальний напрямок сучасного правознавства / Ю. Оборотов // Право України. – 2010. – №1. – С. 45–51.
9. Берестовський І. Захист прав людини і громадянина як функція української держави / І. В. Берестовський // Науковий вісник НАВС. – 2011. – № 4. – С. 124–131.
10. Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини і громадянина в Україні : теоретичні і практичні аспекти забезпечення / О. В. Пушкіна. – К.: Логос. 2006. – 416 с.

11. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Н. В. Витрук. – М. : Наука, 1979. – 230 с.
12. Парфенова М. В. Охрана конституционных прав подозреваемого и обвиняемого в досудебных стадиях уголовного процесса России / М. В. Парфенова. – М. : Юрлитинформ, 2004. – 184 с.
13. Иванов О. В. Защита гражданских прав как правовой институт и как научная проблема / О. В. Иванов // Вопросы советского государства и права : тр. Иркутск, ун-та. Т. XIV. Сер. «Юридическая». – Иркутск, 1967. – Вып. 8. Ч. 3. – С. 41–55.
14. Кожевников С. Н. Меры защиты в советском праве : автореф. дис. канд. юрид. наук. – Свердловск, 1968. – 18 с.
15. Матузов Н. И. Правовая система и личность / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1987. – 294 с.
16. Красавчикова Л.О. Личная жизнь граждан под охраной закона / Л.О. Красавчикова. – М. : Юрид. лит., 1983. – 160 с.
17. Шубина Т. Б. Теоретические проблемы защиты права : дис. ... канд. юрид. наук ; 12.00.01. – Самара, 1997. – 228 с.
18. Гасанов К. К. Конституционный механизм защиты основных прав человека : монография / К. К. Гасанов. – М. : ЮНИТИ– ДАНА ; Закон и право, 2004. – 431 с.
19. Назаров В. В. Аспекти забезпечення органами досудового слідства, прокуратурою, судами конституційних прав і свобод громадян / В. В. Назаров // Криміналістичний вісник. – 2007. – № 1. – С. 11–18.
20. Вибрані справи Європейського суду з прав людини / укл. Ю. Зайцев, О. Павліченко. – К. : Фенікс, 2004. – Вип. II. – 273 с.
21. Про судоустрій і статус суддів : Закон України /Офіц. вісник України : зб. норм.-прав. актів : Міністерство юстиції України. – К. : ДП «Українська правова інформація», 2010. – 198 с.

22. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. – К. : ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – 960 с.
23. Кримінальний процесуальний кодекс України / Офіц. текст. – К. : «Центр учбової л-ри», 2012. – 292 с.
24. Міжнародно-правове співробітництво України з питань кримінального судочинства / Офіц. видання. – Ужгород : ІВА, 2001. – 368 с. 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/Права_человека
25. Горова О.Б. Громадянські права в системі конституційних прав і свобод людини та громадянина / О.Б. Горова // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 2. – С. 38–42.
26. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства : моногр. / Ю. С. Разметаєва. – Х. : Фінарт. – 196 с. 2. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні / В. М. Сущенко // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2012. – Т. 129. – С. 28–32.
27. Скрипнюк О. Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина в процесі реалізації державного управління / О. Скрипнюк // Право України. – 2007. – № 4. – С. 3-4.
28. Жильнікова Н. Д. Реалізація прав людини і громадянина в контексті принципу верховенства права [Електронний ресурс] / Н. Д. Жильнікова // Науково-практична інтернет конференція «Актуальна юриспруденція» – 04.10.2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=95%3A2011-10-05-04-30-24&catid=14%3A-2&Itemid=10&lang=ru.
29. Громадянське суспільство і права людини: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, м. Харків, 9 груд. 2010 р. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. будівництва та місц. самоврядування, Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого ; редкол. : Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – 251 с.

30. Барікова І. О. Зміст конституційного права на судовий захист [Електронний ресурс] / І. О. Барікова // Міністерство юстиції України. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/8158>.
32. Пильгун Н. В. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті функціонування принципу верховенства права в Україні / Н. В. Пильгун, М. В. Рошук // Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту. – 2014. – Вип. 33. – С. 40–43.
33. Колесніченко В. Захист прав людини – найголовніша національна ідея України [Електронний ресурс] / В. олесніченко // Українська правда. – 09.02.2012. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/kolesnichenko/4f3365b57204>.
34. Сіренко В. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні / В. Сіренко // Право України. – 2009. – №4. – С. 22–28.
35. Булгакова М. Реалізація права на соціальний захист в Україні: проблемні аспекти [Електронний ресурс] / М. Булгакова // Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». – Режим доступу : <http://legalanalytics.com.ua/uk/component/content/article/73-socprava.html>.
36. Барабаш Ю. Соціальні права громадян та можливості їх захисту Конституційним Судом України / Ю. Барабаш // Публічне право. – № 1. – 2011. – С. 15–21.
37. Карпачова Н. С. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / Н. С. Карпачова; ред. О. Кузьміна, Н. І. Карпачова. – К., 2008. – 400 с. 13.
- Мальцевич М. Тип правового регулювання як фактор реалізації конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина [Електронний ресурс] / М. Мальцевич // Віче. – 2011. – №24. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2889/>.
38. Токарев Г. Збройний конфлікт на сході України в аспекті дотримання прав людини [Електронний ресурс] / Г. Токарев // Інформаційний портал

Харківської правозахисної групи. – 31.10.2014. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/pda/index.php?id=1414750772>.

39. Щур Марія. Українців Сходу залякують, вони живуть в атмосфері страху – звіт ООН [Електронний ресурс] / Марія Щур // Радіо свобода. – 19.06.2014.

Режим доступу :

<http://www.radiosvoboda.org/content/article/25427569.html>.

40. Капліна О. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав потерпілих в кримінальному процесі: інтерпретація і проблеми імплементації в національне законодавство України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 1-2. С. 223–228.

41. Братко І. В. Особливості імплементації норм міжнародного права. Актуальні питання публічного та приватного права. 2015. № 2. С. 113–120.

42. Орзіх М. Міжнародно-правові стандарти і права людини в Україні. Право України. 1992. № 4. С. 7–9.

43. Тітов Є.Б. Система універсальних міжнародних актів по боротьбі з катуваннями та іншими формами негуманного поводження. Форум права. 2014. № 3. С. 383–389.

44. Зуєва В. О., Шапенко Л. О. Реалізація функцій права: теоретико-правові аспекти дослідження. Актуальні питання публічного та приватного права. 2015. № 2. С. 13–18.

45. Бущенко А., Сапожнікова О., Шинкаренко О. «Precedent UA – 2015». Київ: КВІЦ, 2015. 412 с.

46. Юхно О. О. Актуальні проблеми реформування досудового слідства у сучасному стані розвитку і удосконалення кримінального процесуального законодавства України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 3. С. 156–165.

47. Перепьолкін С. М. Поняття міжнародного стандарту правоохоронної діяльності. Світовий досвід підготовки кадрів поліції та його впровадження в Україні: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 17 бер. 2016 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 268–269.

48. Муссіс Д. Вступ до Європейського Союзу. Право, економіка, політика: оподаткування. – К.: Київський Університет, 1999. – 32 с.
49. Граціанов А.І. Роль уніфікації в систематизації законодавства // Держава і право. – К.: ІДП НАНУ. – 2000. – Вип. 8, с.15- 19.
3. Вегера С. Європейські соціальні стратегії і Україна: [Передумова інтеграції України в європейську економіку] // Україна: аспекти праці, 2001, № 6. – С. 29–39. – (Соціальна політика).
50. Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина / Дисертація д.ю.н. за спец.: 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Х.: НУВС, 2004. – 405 с.
51. Батурич Ю.М., Лившиц Р.З. Социалистическое правовое государство: от идеи к осуществлению. – М.: Наука, 1989. – 256с.;
52. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративний процес: Підруч. для вищих навч. закл. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 288 с.
53. Рабінович П.М. Права людини та її юридичне забезпечення (основи загальної теорії права і держави) / Львів. ун-т. – К., 1992. – С.3.
54. Сурилов А.В. Социалистическое правовое государство и юридическая наука // Сов. государство и право. М., 1989. – №4 – С.60.
55. Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник. Відп. ред. А.Я.Сухарев Авт. колл.: Ф.М.Решетников У.Э.Батлер В.В.Бойцова и др. – М.: Норма, 2001. – 840 с.;
56. Пронюк Н. Загальні тенденції становлення правової системи України у період переходу від тоталітаризму до демократії // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – Вип.28 (частина І). – Київ, 2001. – С. 111-124, стор.111-124;
57. Слепець В.М. Етапи формування європейського права // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса. – 2001. – № 3. – С. 159–165.
58. Оніщенко Н.М. Система права та система законодавства: співвідношення та перспективи розвитку // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і

політичні науки. – Вип. 15. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. – С. 8–16.

59. Міжнародне публічне право: Навч. посіб. / За заг. ред. Теліпко В. Е. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 608 с. 14. Гавердовский А. С. Имплементация норм международного права. – К.: Выща школа, 1980. –318 с., с. 62.

60. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року № 217 А (III) : станом на 10.12.2008 р., номер у держ. реєстрі 45085/2008 / Організація Об'єднаних Націй. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2008. – 15 с. – (Бібліотека офіційних видань).

61. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.

62. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=475%2F97-%E2%F0>.

63. Криворучко Л.С. Актуальність вдосконалення системи забезпечення прав людини в Україні // Правничий вісник Університету «Крок». – 2011. – № 8.

64. Виконавча влада і адміністративне право: Навч. посіб. / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К.: Видавничий дім «ІнЮре», 2002. – С. 57.

65. Адміністративне право України: підручник / Ю.П. Битяка, В. М. Гаращук, О.В. Дьяченко та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.

66. Раскалей М. Особливості імплементації міжнародних договорів у внутрішній правопорядок у галузі повітряного права України: режим електронного доступу <http://www.viche.info/journal/1744>.

67. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (набрала чинності 11.09.1997 р.) // Офіційний вісник України. – 2006. – № 32. – Ст. 2371.

68. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР : станом на 12 листопада 2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

69. Криворучко Л.С. Окремі питання імплементації в українське законодавство міжнародних стандартів захисту прав людини // Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Юридичні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет;

70. Указ Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 «Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14621.html>;

71. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>;

72. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.

73. Наказ МВС України від 17.03.2004 р № 286. «Про затвердження Тимчасового положення про мобільні групи з моніторингу дотримання конституційних прав і свобод громадян у діяльності органів внутрішніх справ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khisr.kharkov.ua/en/index.php?id=1289396633>;

74. Наказ МВС України від 08.07.2005 року № 536 «Про створення постійно діючих мобільних груп з моніторингу дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина в діяльності внутрішніх справ та затвердження Положення про ці групи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1139491776> ;

75. Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org> ;

76. Левченко К.Б. Система моніторингу дотримання прав людини в діяльності Міністерства внутрішніх справ // Наше право. – 2006. – № 2. – С. 5 – 14.

32. Авдюгін Р.Г. Конституційно-правові засоби забезпечення прав людини в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34158/07-Avdjug%20n.pdf?sequence=1>.

33. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п>.